

IDENTITETE IN IMENA GOSPODARSKEGA ZGODOVINOPISJA V SLOVENIJI

IDENTITY AND NAMES – THE AFFIRMATION OF SLOVENE ECONOMIC HISTORIOGRAPHY

Žarko Lazarevič

Inštitut za novejšo zgodovino

Kongresni trg 1

1000 Ljubljana

Slovenija

zarko.lazarevic@guest.arnes.si

Primljeno/Received: 12. 4. 2012.

Prihvačeno/Accepted: 7. 10. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 308-12 (497.5-3) Slovenija

Povzetek

Tema razprave je razvoj in način emancipacije gospodarskega zgodovinopisja v Sloveniji. Avtor se je v razpravi omejil na moderno dobo in na primeru najbolj značilnih znanstvenih del predstavil metodološke prijeme, tematske registre, kategorialni in referenčni aparat in avtorje, ki so prispevali k razvoju ekonomske zgodovine kot posebne discipline znotraj slovenskega zgodovinopisja. Teza, ki jo zastopa avtor je dvojna. Izpostavlja značilno dihotomijo, soobstoj deskriptivno-pozitivističnega in analitičnega problemskega pristopa in pozno afirmacijo ekonomske zgodovine na Slovenskem. Slovensko gospodarsko zgodovinopisje se je začelo oblikovati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja; konstituiralo se je na podlagi tradicionalnega deskriptivno pozitivističnega vzorca, brez jasne konceptualizacije in definiranja kategorialnega aparata. Čas resnih sprememb v konceptualnem in metodološkem oziru prav gotovo predstavljajo devetdeseta leta prejšnjega stoletja. S posplošitvijo lahko izoblikujemo dve usmeritvi in sicer novo usmeritev ambiciozne problemske obravnave v dolgih časovnih obdobjih s težnjo k interdisciplinarnosti in tradicionalni historiografski deskriptivno pozitivistični pristop. Soobstoj obeh usmeritev ni konfliktne narave, saj se v svojem sicer različnem pristopu pravzaprav dopolnjujeta. Kot eno od pomembnih značilnosti slovenskega gospodarskega zgodovinopisja je potrebno izpostaviti velik pomen raziskovalcev, ki so v zgodovinopisje vstopili brez zgodovinarske izobrazbe. Gre za ekonomiste ali druge posameznike, ki so s svojimi deli dali trajen pečat gospodarskemu zgodovinopisju.

Ključne besede: ekonomsko zgodovinopisje, Slovenija, zgodovina, koncepti, strukture

Key words: economic historiography, historiography, Slovenia, concepts, structures

Refleksija o razvoju je eden o pomembnih prijemov na poti krepite lastne discipline. V primeru te razprave gre za gospodarsko zgodovino kot posebno ali bolje rečeno kot poddisciplino znotraj konteksta slovenskega zgodovinopisja. Pri tem je prav gotovo že uvodoma potrebno zapisati, da je bila uveljavitev gospodarske zgodovine kot posebne discipline znotraj slovenskega zgodovinopisja dolga, pa čeprav se je na deklarativni ravni poudarjal pomen gospodarskih vsebin kot konstitutivnih gradnikov konteksta nacionalne zgodovine.¹ Pri tem pa je potrebno vpeljati še dodatni poudarek in izpostaviti, da je bila emancipacija gospodarske zgodovine z gospodarsko zgodovinskimi tematikami za čas 19. in 20. stoletja še znatno bolj dolga kot za predhodna obdobja. S to trditvijo že v izhodišču postavljamo osnovno tezo o dinamiki razvoja gospodarskega zgodovinopisja in o členitvi razvojne

¹ Več o teh vprašanjih glej v Oto Luthar, *Med kronologijo in fikcijo*, Ljubljana, 1993.

linije proučevanja gospodarske zgodovine pri Slovencih. Ob tem moram opozoriti še na osnovno dimenzijo te razprave, kajti namen razprave je predstaviti le najbolj značilne točke v prestrukturiranju slovenskega gospodarskega zgodovinopisja o ekonomskih procesih novejšje dobe. Se pravi točke, ki v retrospektivnem pogledu pomenijo dodano vrednost siceršnjim dosežkom. Nikakor pa ni naš namen podati komentirane bibliografije zgodovinopisnih člankov, razprav ali monografij o gospodarski preteklosti Slovenije. Predstaviti nameravamo torej transformacijo od tradicionalne zasnove k moderni konstrukciji historične znanosti in to s stališča subjektivne presoje.

Uvodoma tako postavljamo štiri trditve, ki opredeljujejo nadaljnjo vsebino in predstavljajo ozadje na katerem se je razvijalo slovensko gospodarsko zgodovinopisje. Prva trditev glasi, da je slovensko zgodovinopisje glede števila raziskovalcev skromno. In znotraj tega majhnega števila aktivnih in pišočih raziskovalcev je tistih, ki se ukvarjajo z gospodarsko zgodovino še toliko manj. Kakega drugačnega sklepa glede repertoarja raziskovalnih tem tudi ni mogoče zapisati, saj je bil prevladujoč poudarek na različnih vidikih agrarne zgodovine v starejših obdobjih in na industrializaciji v obravnavah 19. in 20. stoletja. Ne samo, da so bile vsebinsko omejene, tudi v prostorsko-geografskem smislu je bilo enako. Ena temeljnih značilnosti slovenske historiografije, ne da bi iz te opredelitve izključevali gospodarsko zgodovinopisje, je opredelitev referenčnega prostora slovenskega zgodovinopisja. Ta je bil v minulosti in v aktualnosti prevladujoče zožen na slovenski etnični prostor.

Druga trditev je interpretativne narave in izpostavlja vprašanje definiraniosti gospodarske zgodovine kot poddiscipline, kot specifične zvrsti znotraj historične znanosti. Dolga desetletja je bila gospodarska zgodovina novejših obdobj na obrobju zanimanja strokovne javnosti. Povsem drugače kot v primeru gospodarske zgodovine srednjega veka, ki je bila deležna znatno več pozornosti, raziskovalci pa neprimerno več ugleda. V spletu različnih okoliščin je k temu nekaj pripomogel tudi odnos vodilnih historiografskih avtoritet. V tem kontekstu so značilne besede Frana Zwittera, ki je v polemiki z Rudolfom Bičanićem sredi petdesetih let odločno odklanjal potrebo po posebnih predavanjih iz tematike gospodarske zgodovine z argumenti, da so te teme sestavni del siceršnjih učnih vsebin.² Odsotnost specifičnih gospodarsko historičnih vsebin na akademski ravni je prav gotovo prispevala k odložitvi afirmacije gospodarskega zgodovinopisja znotraj slovenskega prostora in pridobitve samostojne identitete znotraj slovenskega zgodovinopisja.

Tretja trditev, ne presenetljivo, posega na področje politike oziroma prevladujoče ideologije v Sloveniji v drugi polovici 20. stoletja. Gotovo ne gre prezreti dejstva, da je tudi komunistična oblast po letu 1945 kazala nenaklonjenost oziroma nerazumevanje gospodarske zgodovine. Ne samo na ideološki ravni, ko so morale biti v ospredju kolektivitete, temveč tudi na povsem praktični raziskovalno-prezentacijski ravni. Dejansko je podajala interpretacijski vzorec. Zgodovinarjem ni dovolila veliko manevrskega prostora. Tukaj nastopi razlika, obdobja pred 19. stoletjem so bila deležna znatno manjše pozornosti ideoloških skrbnikov. Raziskovalci so zato imeli več raziskovalne in interpretacijske svobode. Povsem drugače pa je bilo že z raziskavami 19. ali 20. stoletja. Občutljivost oblasti za njene ideološke predstave o preteklosti je bila visoka. Zgovorna je anekdota, ki jo vedo povedati starejši kolegi o letu 1929, ki je v partijski ideologiji veljalo za krizno kot posledica uvedbe šestojanuarske diktature. Ugovori zgodovinarjev, ki so brez interpretacije navajali samo dejstva, čeprav je tudi to že interpretacija, - da je bila diktatura uvedena 6. januarja, da je bil borzni zlom v ZDA šele 24. oktobra, da je v Jugoslaviji gospodarska konjunktura trajala še celo leto 1929 in da je bilo glede ekonomskih kazalcev to eno najbolj uspešnih let, ko je gospodarska aktivnost dosegla

² Glej Rudolf Bičanić, »Ekonomska povijest medju ekonomskim in historijskim naukama«. Kosov zbornik, Zgodovinski časopis 1952/1953, str. 820–825; Fran Zwitter, »Gospodarska zgodovina kot znanost«. Zgodovinski časopis št. 1–4/1954, str. 169–172; Rudolf Bičanić, »Još jedna riječ o ekonomskoj povijesti« in Fran Zwitter, »Odgovor«. Zgodovinski časopis št. 1–4/1955, str. 197–201.

višek v celotnem obdobju med vojnama – so bili ostro zavrtnjeni. Skorajda se je zdelo, da zgodovinarji z navajanjem vrstnega reda dejstev zagovarjajo diktaturo in predvojno družbeno ureditev in da izkazujejo nerazumevanje »zakovitosti« lastnega dela in historičnega materializma.

Zgodovinarji so pač trčili na komunistično razumevanje nedavne minulosti. Trčili so z neprikritim hotenjem po monopoliziranju historičnega spomina tako v interpretativnih odtenkih kot na selektivni empirični ravni. Legitimiranje sedanosti je terjalo tudi ustrezno enostransko konstrukcijo preteklosti v skladu z ideološkim dojemanjem sveta in položaja ljudi v njih. Ne samo sedanost tudi preteklost je morala biti postavljena v marksistični epistemološki model razumevanja in interpretacije historične procesne dinamike. Zgodovinarji naj bi samo dali potrebno strokovno legitimacijo.

Zanimivo je, da se je v času po drugi svetovni vojni pojavila tudi literarizirana inačica komunistične interpretacije gospodarske preteklosti Slovenije izpred druge svetovne vojne. Izšla je takoj po koncu druge svetovne vojne. Mislimo na delo priznanega slovenskega pisatelja Lovra Kuharja oziroma Prežihovega Voranca in njegovo znamenito delo Jamnica,³ ki je na sofisticiran način utrjevala predpisan ideološki vzorec pravilnega razumevanja gospodarske preteklosti. Jamnico, kot sinonim Slovenije, lahko brez zadržkov opredelimo za prvo gospodarsko zgodovino Slovenije o obdobju med vojnama, resda v romaneskni podobi, a vendar. Delo prav gotovo ni bilo naročeno, saj je bil avtor viden in vodilen slovenski oz. jugoslovanski komunist z izrazitim literarnim darom in kot kakovosten pisatelj je tudi ostal v literarnih analizah. Roman je bil napisan po temeljitem študiju predvojnih gospodarskih in socialnih razmer in lastne avtorske izkušnje. Hkrati pa predstavlja partijsko komunistično enostransko interpretacijo gospodarskega stanja z izrazito tendenciozno, celo pejorativno podobo gospodarskega stanja pred drugo svetovno vojno, z neprikrito tendenco izpostavljanja struktur in mehanizmov »krivične preteklosti«.

Kot četrto trditev zapisujemo vtis, da znotraj gospodarskega zgodovinarstva, kljub posrednim in neposrednim pritiskom, ki smo jih ravnokar predstavili, ne moremo govoriti o uveljavljanju marksistične konceptualizacije historičnega razvoja. Profesionalni raziskovalci so se temu skušali izogniti na dva, enako učinkovita načina. Na eni strani je šlo za zavesten umik v starejša obdobja, ki so bila politično manj občutljiva. Na drugi strani pa so se pri obravnavi gospodarsko historičnih pojavov iz novejšje in najnovejšje dobe zatekli v deskriptivni pozitivizem in obravnavo procesov, kar njihovim delom še danes daje vrednost v empiričnem oziru. Zavestno so se odrekli izpostavljanju jasnih interpretativnih stališč. Povsem razumljivo stališče, saj se je zastavljalo pomembno vprašanje, kako v ozračju »partijske historične resnice«, časovne in predvsem čustvene »nedistance« relevantno ocenjevati oz. interpretirati gospodarski razvoj Slovenije v okvirih kapitalistične družbene ureditve in pri tem ohraniti zavezanost profesionalni historični etiki? In nadalje, kako vrednotiti zasluge za gospodarski razvoj Slovenije in poslovne večine posameznih podjetnikov? In to tistih, ki so bili kot pripadniki gospodarskih elit v povojnih procesih ožigosani kot »narodni izdajalci«, »brezvestni izkoriščevalci, pijavke slovenskega ljudstva in delavskega razreda«, »ki jih je doletela zaslužena kazen« in s tem postavljeni izven zakona in zapovedano izključeni tudi iz historičnega spomina.⁴

* * *

Navedba zgornjih okoliščin je bila nujna, da bi predstavili okolje in razmere, da bi spoznali logiko in duh časa, kar je vplivalo na konstituiranje oziroma identitetno redefiniranje slovenskega gospodarskega zgodovinarstva. Vsekakor je težko v enem zamahu z enoznačno trditvijo opredeliti razvoj slovenskega gospodarskega zgodovinarstva v drugi polovici dvajsetega stoletja. Zlasti zato, ker to ni bilo enovito obdobje. Skušali ga bomo opredeliti v nekaj medsebojno povezanih zaključkih. Kot prvi sklep služi trditev, da se je slovensko gospodarsko zgodovinarstvo, kot usmeritev, začelo

³ Prežihov Voranc, Jamnica: roman sošeske. Ljubljana, 1945.

⁴ Na primeru bančnikov je bila obravnavo predvojnih podjetnikov ilustrativno predstavljena v razpravi Žarka Lazareviča, »Slovenski bančniki in leto 1945«. Bančni vestnik, letnik 51, št. 10, oktober 2002, str. 55-57.

oblikovati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Temu empiričnemu dejstvu dodajamo konceptualno-metodološki poudarek, da se je slovensko gospodarsko zgodovino pisje konstituiralo na podlagi tradicionalnega deskriptivno pozitivističnega vzorca, brez jasne konceptualizacije in definiranja kategorialnega aparata. Obe dosedanji izhodišči ustvarjata podlago tretjega ugotovitvenega sklepa, da je čas resnih sprememb v konceptualnem in metodološkem oziru prav gotovo predstavljajo devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Pri tem moramo tudi izpostaviti dejstvo, da je v vsaki predstavitvi razvoja zgodovino pisja nujno na konceptualni ravni ločevati 20. stoletje od drugih stoletij. Ne samo zaradi različne narave in kontekstov gospodarsko-zgodovinskih procesov, temveč zaradi zgoraj omenjene časovne in predvsem, kar se v zgodovino pisju novejši dobe kaže kot bistveno bolj problematično, to je čustvene distance. In ta brez vsakega dvoma ni bila vgrajena v prevladujočo ideološko in interpretativno paradigmo zgodovine, kar je imelo velik vpliv na razvoj ekonomskega zgodovino pisja novejši dobe v Sloveniji. Kot eno od pomembnih značilnosti slovenskega gospodarskega zgodovino pisja je potrebno izpostaviti velik pomen raziskovalcev, ki so v zgodovino pisje vstopili brez zgodovinarske izobrazbe. Gre za ekonomiste ali druge posameznike, ki so s svojimi deli dali trajen pečat gospodarskemu zgodovino pisju.

* * *

Znanilec nastanka posebne discipline znotraj zgodovino pisja, ki sliši na ime gospodarska zgodovina, se je že zelo zgodaj pojavil na obzorju slovenske historične znanosti. Pravzaprav še preden je bila ta sama konstituirana in prepoznana kot taka. Oznaka znanilec v tem primeru ni mišljena v nobenem drugem pomenu kot pozitivnem. Opozoriti namreč želim na osebnost in delo Ivana Slokarja,⁵ prvega slovenskega šolanega gospodarskega zgodovinarja, ki je v povojnem času sicer obveljal za politično kontroverzno, a v vseh drugih ozirih izjemno zanimivo osebnost. Tudi njegova življenjska zgodba je neobičajna za zgodovinarsko srenjo, v zgodovino se je zapisal z dvema temeljnima deloma. Prvo je povezano z zgodovino pisjem, ko je Ivan Slokar zgodovino raziskovalno interpretiral, drugi z aktivnim ustvarjanjem slovenske gospodarske zgodovine.

Slokar je na dunajski univerzi študiral gospodarsko zgodovino in pravo oziroma ekonomijo. Na obeh študijskih smereh je bil promoviran s temami iz starejše gospodarske zgodovine avstrijskega prostora.⁶ Nato je sledilo temeljno, življenjsko delo na področju zgodovino pisja. Leta 1914 je izšla njegova knjiga o industrializaciji Avstrije za časa cesarja Franca I. (1835-1848).⁷ Knjiga šteje skorajda 700 strani in še dandanes velja za eno osnovnih del na to temo. Tudi današnji avtorji jo še vedno citirajo, pa čeprav knjiga z današnjega stališča ne izstopa po metodološki inovativnosti. V tem oziru ostaja tipični predstavnik in dosežek ravni zgodovino pisja svoje dobe. Odlika Slokarjevega dela je namreč izdatna dokumentiranost, z navajanjem obilice podatkov in virov.

Z razpadom Habsburške monarhije je Slokar »izgubil« tudi predmet preučevanja. Namesto univerzitetne kariere za katero si je prizadeval na Dunaju, ga je zaneslo na položaj direktorja Zadrugne gospodarske banke v Ljubljani, ki je postala njegovo drugo življenjsko delo. Namesto podoživljanja zgodovine z reprezentacijami v pisani besedi, je postal njen aktivni akter, soustvarjalec slovenske gospodarske zgodovine. Banko je vodil ves čas njenega obstoja do leta 1945, vmes pa je bil tudi predsednik slovenskega bančnega združenja. Zaradi preudarne politike je banka hitro napredovala, navsezadnje je med vsemi bankami imela najvišji delež pri zajemanju depozitov prebivalstva. Njegov ugled kot bančnika je zelo porasel. Izpostavljene funkcije pred in med drugo svetovno vojno so

⁵ Žarko Lazarević, Dr. Ivan Slokar –zgodovinar, geograf, pravnik bančnik in izumitelj. Bančni vestnik, letnik 51, št. 4, april 2002, str. 47-49.

⁶ Disertacija na gospodarski zgodovini je imela naslov »Die Beziehungen Herzog Friedrichs von Tirol zu Kaiser Sigmund (1410-1437). Zgodovinarska disertacija je bila nato objavljena v reviji Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols und Vorarlbergs. VIII. Jahrgang, 1911. Na pravu pa je promoviral s temo »Die industrielle Export Oesterreich-Ungarns und seine Einfluss auf die Handelspolitik der Monarchie«.

⁷ »Geschichte der österreichischen Industrie und ihrer Förderung unter Kaiser Franz I.«

njegov položaj po drugi svetovni vojni izdatno slabšale. Z vsemi svojimi sposobnostmi in talenti je bil odrinjen na družbeno obrobje.⁸

Razbremenjen drugih dolžnosti se je Slokar na stara leta ponovno vrnil k svoji mladostni preokupaciji, vrnil se k raziskovalnemu delu, ponovno se je oprijel gospodarske zgodovine. V visoki starosti, z večjimi ali manjšimi zdravstvenimi težavami in kljub nekaj desetletij trajajočemu premoru mu je delo gladko steklo. Tako je v osrednjih slovenskih zgodovinarskih revijah (*Kronika in Zgodovinski časopis*) v desetih letih (od 1954 do 1963) objavil kar štirinajst gospodarsko zgodovinskih razprav iz različnih, predvsem starejših obdobj slovenske zgodovine. Napisanih, vendar neobjavljenih je ostalo še skoraj ducat Slokarjevih razprav.⁹

Izmed neobjavljenih je potrebno posebej izpostaviti raziskovalno tematizacijo oglaševanja v Sloveniji 19. stoletja, ki se z današnjega stališča zdi še najbolj pomembna. Z modernim pristopom, z izdelano in zaokroženo zamislijo, je želel prek analize oglasov v slovenskih medijih predstaviti časovne dinamike in strukturne spremembe industrializacije slovenskega prostora.¹⁰ Delo je ostalo v rudimentarni rokopisni obliki, na ravni popisane in v smiselne vsebinske celote razvrščenega gradiva. Umanjkala je sicer analiza in postavitev v družbeno-gospodarski kontekst, a rokopis vendarle izžareva inovativnost in iniciativnost. Slokar je bil v tem času izjema znotraj slovenskega zgodovinopisja, kar si je lahko privoščil, saj je deloval na obrobju, izven »uradnega« toka institucionaliziranega zgodovinopisja.

Obetavnim začetkom gospodarskega zgodovinopisja moderne dobe, ki jo je zastavil Slokar s knjigo o industrializaciji iz leta 1914, ni sledilo nadaljevanje. Slokarjeva perspektiva slovenskega zgodovinarja z dunajskega zornega je bila znatno širša, kot se je videlo in čutilo iz ljubljanskega pogleda. Raziskovalna omejenost na slovenski etnični prostor je postala prej pravilo kot ne. In tako je preteklo pol stoletja, da je izšla knjiga podobnih dimenzij kot Slokarjeva iz 1914, a drugačnih ambicij. Tako se prav značilno tudi na primeru gospodarskega zgodovinopisja kaže splošna značilnost slovenskega razvoja. Aktualni modernistični pojavi dolgo časa ostanejo osamljeni, nekako sporadični vzklik, ne sledi jim proces. Tačas pa se tudi stimulatívna moč inovativnih in modernističnih pobud povsem izčrpa, s historične perspektive zdrsejo na raven poskusa.

Slovensko gospodarsko zgodovinopisje je tako stanje presešlo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. S polstoletnim zamikom dobi slovensko gospodarsko zgodovinopisje lastno nepretrgano procesno dinamiko, ki sega tudi v današnji čas. Začelo se je z dihotomijo, z identitetno razdvojenostjo, tako značilno za slovensko gospodarsko zgodovinopisje v konceptualnih in metodoloških vidikih. Sredi šestdesetih let sta se pojavili dve knjigi, druga ob drugi sta le v razmaku enega leta. Vsaka posebna in vsaka drugačna, a za gospodarsko zgodovinopisje enako pomembna. Ena je predstavljala pogled iz Slovenije na Slovenijo, druga pogled na Slovenijo od zunaj. Ena je ostala na ravni poglobljene obravnave sicer velikega, a s stališča zgodovine kot kompleksa človeško-duhovnih in materialno-naravnih razmerij manjšega problema, druga je prakticirala univerzalistični princip celovitosti.

Naj najprej začnemo s pogledom na Slovenijo z ljubljanske perspektive. Začetek razvojne procesnosti slovenskega gospodarskega zgodovinopisja je bil v Ljubljani povezan z zgodovino 19. stoletja. Doba tega stoletja je bila namreč ravno prav odmaknjena, da je ostala izven budne pozornosti »uradne interpretacijske doktrine«. Vsebinskega loka s Slokarjevim delom ni bilo, nadaljevalo se je, samo na videz presenetljivo, z agrarno zgodovino. Natančneje z razpadom fevdalne agrarne strukture na Kranjskem in postopno komercializacijo in individualizacijo v kmetijstvu od srede 18. do srede 19. stoletja. V jedru zavidljivo obsežne doktorske raziskave je bil agrarno tehnični

⁸ Društvo bančnih zavodov Slovenije. Ob osemdesetletnici ustanovitve društva 21. december 1921. Ljubljana, 2002.

⁹ Jože Šorn, In memoriam – dr. Ivan Slokar. *Zgodovinski časopis* št. 1-2/1971, str. 103-106.

¹⁰ Kaledoiskop razvoja obrti in industrije na slovenskem ozemlju gledan skozi prizmo reklame in propagande do razpada Avstrije. Rokopis, Ljubljana, 1964

prevrat s proizvodno modernizacijo kmetijstva in formalno-pravna defevdalizacija kmetijskega sektorja. Na ravni miselnih konceptov je raziskava sodila v jedro doktrinarnega interpretacijskega vzorca, saj je vključevala dva sestavna elementa komunističnega pogleda na zgodovino in kmetijstvo: izvore in historično krivičnost »agrarnega kapitalizma« ter »poglobitev in pospeševanje družbenega razslojevanja na vasi«, tako priljubljene politične floskule komunistične retorike. Če je v začrtanih časovnih koordinatah delo ostalo v slovenskem gospodarskem zgodovinoisju zaradi ambiciozne obravnave enega stoletja prej izjema kot ne, pa je bilo drugače na ravni metodološke definiranosti. Marjan Britovšek je namreč apliciral, v skladu z duhom časa in seveda tudi stroke, metodološko konstanto in strukturo obravnave problemov. Njegove besede so bile jasne: »Delo je pisano s historijsko rekonstrukcijskega stališča, dognanja pa so utemeljena s podrobnimi arhivalnimi raziskavami.«¹¹ V skladu z neprikrito in prostodušno izraženim deskriptivno-pozitivističnem pristopu je delo v empiričnem smislu občudujoče dokumentirano. Je tipičen primer pristopa, ki je dal slovenskemu gospodarskemu zgodovinoisju nekaj izjemnih del.

Vzporedno z Britovškovo knjigo, pa je nastajala še druga, vsestransko drugačna in znatno bolj ambiciozna. Z današnje pozicije je ni mogoče opredeliti drugače kot kontrapunkt, ne samo Britovškovega delu, temveč tudi porajajočemu se slovenskemu gospodarskemu zgodovinoisju v času izida, a tudi kasneje. V New Yorku je bila namreč leta 1965 natisnjena prva slovenska gospodarska zgodovina izpod peresa Toussainta Hočevarja. Hočevar in njegovo delo je bilo plod povsem drugačnih okoliščin kot so jih doživljali zgodovinarji v Sloveniji. Kot ekonomist in zgodovinar je Hočevar preživel profesionalno kariero na ameriških univerzah.¹² Miselni svet, koncepti tamkajšnje odprte akademske sfere in sproščeno družbeno vzdušje so Hočevarja zaznavno razlikovali od slovenskih zgodovinarjev. Tako je v slovensko gospodarsko zgodovinoisje stopil sredi šestdesetih let na velika vrata, s sintetičnim pregledom gospodarske zgodovine Slovencev od zemljiške odveze dalje do začetka šestdesetih let dvajsetega stoletja. Koncept njegove knjige je bistveno odstopal, ne samo zaradi dela v tujini temveč zaradi predhodne izobrazbe. Kot ekonomist je Hočevar v strukturo historičnega koncepta in problematizacijo raziskovalnih poglavij vgradil repertoar in kategorialni aparat, ki ni bil lasten tedanji slovenski historiografiji. Večinsko je temeljil na podlagi družboslovnih disciplin, predvsem ekonomske vede. Obravnavo gospodarskega razvoja je sektorsko razčlenil, na kmetijstvo, industrijo in finančni sektor, in znotraj tega natančno razločeval vzroke in posledice dolgoročnih strukturnih sprememb. Že leta 1965 je natančno razčlenil posledice slovenskega prestopa v jugoslovansko državo in spremembo relativnega ekonomskega položaja Slovenije znotraj jugoslovanske države vse do šestdesetih let prejšnjega stoletja. Težko je bilo prezreti, da je kot prvi povzel značilnosti razvoja in učinke uveljavitve drugačnega družbenega koordinacijskega mehanizma po letu 1945. Pri tem je z izpostavljanjem strukturnih značilnosti slovenskega gospodarstva uporabil povsem samosvojo periodizacijo, ki se je izogibala členitvi obdobja po letu 1945 glede na dinamiko političnih procesov in označevanja značilnosti posameznih period s popularnimi poimenovanji tedanje politične retorike.¹³

Uporaba pojma »slovenska ekonomija« pri Hočevarju ni bila naključje. Je logična izpeljava njegovega velikega poudarjanja pomena nacionalnega momenta v gospodarstvu in tesne prepletenosti in medsebojne pogojenosti ekonomske in kulturne sfere v konstituiranju Slovencev kot posebne etnične skupnosti. Po njem naj bi šlo za dve plati istega procesa. Podrobno in prepričljivo je to tezo predstavil v dveh inspirativnih razpravah na temo etničnosti in gospodarskega razvoja ter

¹¹ Marjan Britovšek, *Razkroj fevdalne agrarne strukture*. Ljubljana, 1964.

¹² O življenjski poti Toussainta Hočevarja glej Stane Granda, *Toussaint Hočevar (25.6.1927 - 21.4.1987)*. *Zgodovinski časopis*, letnik 42, št. 1, 1988, str. 129-131; Ivan Ribnikar, *Dr. Toussaint Hočevar (1927-1987) - v spomin*. *Bančni vestnik*, letnik 36, št. 5, 1987, str.155.

¹³ Toussaint Hočevar, *The Structure of Slovenian Economy*. New York, 1965; isti, *Slovenian role in Yugoslav Economy*. Columbus, Ohio, 1964.

ekonomskih determinat pri oblikovanju Slovencev kot modernega naroda.¹⁴ Hočevarjevo izhodišče se je izkazalo za upravičeno, saj ni malo primerov, ki potrjujejo pogojenost nacionalne/kulturne emancipacije z ekonomsko.¹⁵ Od sodobnejših raziskav velja omeniti primer Lužiških Srbov, pri katerih je ekonomska emancipacija povsem izostala. S prehodom prebivalstva v industrijski in storitveni sektor v dobi velikih strukturnih gospodarskih in socialnih sprememb 19. stoletja so kot etnična skupnost postopno zdrsnili na raven folklorne kuriozite.¹⁶

Hočevar je torej odpiral vprašanja, ki jih v Sloveniji niso mogli ali smeli in pri tem imel interpretacijsko svobodo, da mu ni bilo potrebno vztrajati na deskriptivnem principu. Ker se je ob tem oprijel še modernih prijemov zahodnega akademskega ekonomskega zgodovinopisja, je Hočevar znatno prehitel slovenski zgodovinarski čas, tako na konceptualni kot tudi metodološki ravni. Mirno lahko zapišemo, da je sredi šestdesetih let anticipiral konceptualna in metodološka preoblikovanja slovenskega gospodarskega zgodovinopisja iz konca osemdesetih oziroma devetdesetih let 20. stoletja. Izjemnost in odmaknjenost Hočevarjevih izhodišč se je vedno znova potrjevala. Vse do začetka osemdesetih let, ko je bil z nekaj objavami v Sloveniji »sprejet« v zgodovinarsko občestvo.¹⁷

Izjemen je bil tudi Marjan Britovšek, vendar z druge plati kot Hočevar. Profesionalna kariera je Britovška žal odpeljala iz gospodarsko-zgodovinskih voda. Žal zato, ker bi svojo s vneto in natančnostjo, lahko veliko prispeval h gospodarskemu zgodovinopisju. Če je bil izgubljen za gospodarsko zgodovinopisje, pa ni bil za zgodovinopisje kot tako, čeprav je obstal na njegovem obrobju. Postal je cenjen raziskovalec zgodovine mednarodnega delavskega gibanja. Usmeril se je v tedaj družbeno bolj cenjeno zgodovino mednarodnega delavskega gibanja in zgodovino Sovjetske zveze.¹⁸ Tako obravnava kmetijskega sektorja v drugi polovici 19. stoletja do danes še ni dočkala nadaljevanja v enaki sistematiki in enaki globini.¹⁹

Ko že govorimo o kmetijstvu, ne moremo mimo drugega pomembnega mejnika v razvoju gospodarskega zgodovinopisja. Na tem mestu nam namreč v pripoved vstopajo tudi starejša obdobja. V letu 1970 je namreč izšel prvi zvezek ambiciozno zastavljene Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev, s konceptualnim izhodiščem enciklopedične panožne obravnave. Pred izidom

¹⁴ Toussaint Hočevar, Slovenski družbeni razvoj. New Orleans, 1977, isti, Finančno posredovanje v večjezični državi - primer slovenskega delniškega bančništva v Avstriji, 1900-1912. Bančni vestnik, letnik 35, št.12, 1986, str.384-389.

¹⁵ Miroslav Hroch, Social preconditions of national revival in Europe. Cambridge University Press, 1985,

¹⁶ Eduard Kubů, Lusatian Sorbs in Germany before the Second World War: the influence of the economy on the national question. Alice Teichova, Herbert Matis and Jaroslav Patek (ed.), Economic Change and the National Question in the Twentieth-Century Europe. Cambridge University Press, 2000, str. 72-84.

¹⁷ Toussaint Hočevar, Začetki slovenskega poslovnega bančništva 1900-1912. Bančni vestnik, št. 12, 1983, str. 335-343; isti, Slovensko poslovno bančništvo 1913-1941, Bančni vestnik, I. del št. 7, 1984, str. 230-234; II. del št. 9, 1984, str. 267-272; isti, Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo kot inovacijski dejavnik 1900-1930. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 61-74.

¹⁸ Iz obširne bibliografije naj izdvojimo Stalinov termidor. Ljubljana, 1984; Carizem, revolucija, stalinizem. Ljubljana, 1980; Boj za Leninovo dediščino, Ljubljana, 1976.

¹⁹ Magistrska raziskava Staneta Grande o davčni obremenitvi slovenskega kmetijstva (Obremenitev slovenskega kmeta z davki 1850-1914. Magistrska naloga, Ljubljana, 1978) je prinesla pomembna spoznanja, vendar je ostala omejena na davčno področje. Tudi delo Jožeta Mačka, agronoma, ekonomista in nenazadnje tudi zgodovinarja, je pomenilo nadaljevanje dela na kmetijski problematiki. Njegova dela so pomembno dopolnila vedenje o procesih postopnega prestrukturiranja kmetijstva v času do druge svetovne vojne s stališča uvajanja novih tehnologij pridelave in prireje (Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1848-1941, Ljubljana, 1995) in s tem povezane postopne donosnosti kmetijske proizvodnje (Statistika kmetijske rastlinske pridelave v Sloveniji v obdobju 1869-1939, Ljubljana, 1993). Delno je proces defevdalizacije na primeru služnostnih pravic in njihovega gospodarskega pomena za kmete na primeru posestva Snežnik osvetlila Alenka Kačičnik Gabrič (O kmečkih dolgovih nekoliko drugače: problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik, Ljubljana, 2004). S svojim delom je v prejšnji meri revidirala stališče o »nemočnih« kmetih v postopkih pravnega reguliranja služnostnih pravic. Miha Seručnik pa je predstavil prestrukturiranje vinogradništva zaradi trtne uši (Trtna uš in njeni vplivi na gospodarske in socialne razmere v vinorodnih območjih kranjske med letoma 1880 in 1914, doktorska disertacija, Ljubljana, 2010).

knjige je v šestdesetih letih potekal zelo zahteven in poglobljen projekt z istim naslovom.²⁰ Šlo je za projekt leksikografsko-enciklopedične strukture velikih časovnih in vsebinskih razsežnosti, da bi zajeli večplastnost gospodarskega in socialnega razvoja v Sloveniji. Delo na projektu so kasneje nadaljevali s prometom, vendar je sčasoma zastalo in končno tudi povsem zamrlo, z izjemo razvoja cestne infrastrukture proti koncu 18. in v 19. stoletju.²¹ Rezultati obsežnega projekta iz šestdesetih let so na koncu izšli v dveh zvezkih z obravnavami različnih aspektov zgolj agrarne zgodovine. V prvem zvezku (1970) so obravnavali »proizvajalne sile, sredstva in načine«, to je kolonizacijo, kmečko populacijo, vrste zemljišč, poljsko razdelitev, oblike kmečkih posesti, panožno strukturo kmetijstva, načine spodbujanja razvoja kmetijstva, kmečka naselja in arhitekturo. V drugem zvezku (1980) s podnaslovom »Družbena razmerja in gibanja« pa so bile obdelane teme s stališča socialnih in pravnih razmerij na podeželju v dobi fevdalizma. Kot zanimivost naj omenimo, da je v tem zvezku moč zaslediti eno redkih odkritih aplikacij marksističnega pristopa poenostavitve družbenih konfliktov skozi optiko razrednega boja.

Okoli projekta so združili izkušnje in znanje številni zgodovinarji z očitno prevlado kolegov, katerih primarno področje je bila zgodovina srednjega veka. Vsa ta imena velja naštetiti, saj nastopajo kot avtoritete znotraj slovenskega zgodovinopisja. Tako so vidneje v projektu sodelovali Pavle Blaznik,²² Milko Kos,²³ Sergij Vilfan,²⁴ Fran Zwitter,²⁵ Josip Žontar, Vlado Valenčič,²⁶ ki jih je z izjemo Valenčiča težko nedvoumno opredeliti za gospodarske zgodovinarje. Z delom svojega opusa so se nekoliko uvrstili tudi na to področje. Med avtorji Gospodarske in družbene zgodovine pa prav gotovo najbolj izstopa Bogo Grafenauer, ki je s svojimi konceptualnimi stališči in vsestranskih raziskovalnim, strokovnim in pedagoškim angažiranjem zelo močno zaznamoval slovenski zgodovinarski čas in konstituiranje slovenskega zgodovinopisja kot celote. Kot eden od pobudnikov projekta in avtor velikega deleža obeh zvezkov Zgodovine agrarnih panog je tudi opredelil konstituiranje gospodarske zgodovine starejših obdobij na tedaj najsodobnejših konceptualnih historiografskih načelih izoblikovanih okrog znamenite revije *Annales*.²⁷ Njegova vloga v konstituiranju slovenskega zgodovinopisja in geneza konceptualnih izhodišč je v bila večkrat ovrednotena, najbolj natančno v že omenjenem delu Ota Lutharja.²⁸

Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev je ostala za najnovejša historična obdobja vsebinsko pomanjkljiva, nedorečena in neuravnotežena, tudi na področju agrarnih panog. Njen bistven poudarek je še vedno ostajal na starejših obdobjih, ki jih je pokrila z zavidljivo mero natančnosti in dokumentiranosti v vseh ozirih, kar potrjuje tezo o umiku zgodovinarjev v starejša obdobja. Hkrati pa tudi izpostavlja, da zamudniško konstituiranje gospodarske zgodovine novejših obdobij v nenaklonjenem družbenem okolju in vzdušju matične stroke torej ni ostalo brez posledic. Povzeti je mogoče da sta oba zvezka Gospodarske in družbene zgodovine v zgodovinarski javnosti pustila dve sporočili. Na eni strani zavedanje o pomenu gospodarske zgodovine in o potrebnosti tovrstnih vsebin za celovito ocenjevanje historične izkušnje v posameznih obdobjih. Hkrati sta zvezka na drugi strani

²⁰ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I. (1970) in II. (1980).

²¹ Eva Holz, Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. Stoletju, Ljubljana, 1994. Le deloma zaradi drugih vsebinskih poudarkov lahko v ta kontekst uvrstimo delo Mihe Kosija, Potujoči srednji vek, Ljubljana, 1998.

²² Bogo Grafenauer, Pavle Blaznik in pomen njegovega dela. Zgodovinski časopis, 40, 1986, št. 1-2/1986, str. 145 – 148.

²³ Ferdo Gestrin, Milko Kos in njegovo delo. Zgodovinski časopis, 47, 1993, št. 2, str. 181-183.

²⁴ Vasilij Melik, Sergij Vilfan, In memoriam. Zgodovinski časopis, 50, 1996, št. 2, str. 297-299.

²⁵ Bogo Grafenauer, Akademik Fran Zwitter. Zgodovinski časopis, 42, 1988, št. 2, str. 159-163.

²⁶ Vlado Valenčič se je odlikoval s širokim razponom raziskovalnega interesa skozi različna obdobja. Kot zanimivost naj omenimo, da je bil po osnovni izobrazbi ekonomist, vendar je bil po drugi svetovni vojni odrinjen na obrobje. Kot uslužbenec ljubljanskega mestnega arhiva se je posvečal raziskavam zadrugištva, gozdarstva, agrarnih vprašanj, obrti in industrije ter demografije.

²⁷ Peter Štih, Akademik prof. dr. Bogo Grafenauer. Zgodovinski časopis, 49, 1995, št. 4, str. 517-524.

²⁸ Luthar, nav. delo, str. 151 – 184.

tudi boleče razgalila izjemno velik izostanek raziskovanja gospodarskih procesov 19. in 20. stoletja, ko je nastopila pospešena ekonomska in družbena transformacija slovenskega prostora.

Presenetljivo pa med avtorji Gospodarske in družbene zgodovine ni najti Ferda Gestrina, gotovo najbolj prominentne osebe gospodarskega zgodovinopisja zgodnje moderne dobe v Sloveniji. Kot profesor in ploden pisec je imel velik vpliv na cele generacije študentov, ki jim je na živahnih predavanjih in skozi tiskano besedo slikovito predstavljal ekonomske transformacije fevdalizma in postopno nastajanje kapitalističnega gospodarskega sistema, zlasti na področju trgovine in obrti. Se pravi, da se je opazno oddaljil od prevladujočega vzorca osredotočanja na agrarno tematiko in kmete kot tipičnega predstavnika »slovenstva«. Iz obširne bibliografije izdvajamo njegovo monografijo o 16. stoletju in pojavih zgodnjega kapitalizma v slovenskih pokrajinah,²⁹ ki zaobjema vse dimenzije raziskovalnega dela Ferda Gestrina. Gre za slednje dolgoročne spremembe, umeščanje v širši vsebinski in geografski prostor, celovitost družbenih in ekonomskih razmerij ter zavedanje konfliktnosti družbenega razvoja oziroma vključevanje procesa divergentnosti znotraj družbene in ekonomske procesnosti. Tako 16. stoletje predstavi kot čas soočanja in prepletanja starih in umikajočih se form srednjeveških institucij z nastopajočo moderno dobo, z zametki novih pogledov in oblik gospodarskega in družbenega življenja. Slovenske dežele je postavil v kontekst srednjeevropskega pretoka blaga in migracij prebivalstva in s tem več kot nazorno izpostavil geostrateški in ekonomski položaj Slovenije. Položaj, ki kot stalnica narekuje oblastem ukrepe za ekonomizacijo te geostrateške lege vse do današnjih dni. Kot sestavni del družbenih sprememb je izpostavil učinke komercializacije gospodarskega življenja s posebnim poudarkom, da so v te procese poleg meščanov intenzivno vstopali tudi zemljiški gospodje in tudi kmetje. Izpostavljal je tudi konfliktnost družbenih razmerij zaradi prenašanja težišč ekonomske moči, ki ga je spodbujala komercializacija. V prvi vrsti je kot posebno vrednost potrebno omeniti Gestrinova raziskovalna spoznanja o položaju slovenski dežel na obrobju gospodarskih središč. Tedaj pač Italije, kot enega najbogatejših in najnaprednejših delov Evrope. Med prvimi v slovenskemu zgodovinopisju je izpostavil temeljne ekonomske dileme slovenskega prostora v odnosu do mednarodnega okolja. Gre za majhnost ekonomskega nacionalnega prostora in temu sledečo razdrobljenost ekonomskih subjektov in podkapitaliziranost gospodarskih dejavnosti. Že v tedanjem času je bilo spoznanje jasno – kapitalska neustreznost (razdrobljenost!) utesnjuje gospodarsko pobudo in znižuje mednarodno konkurenčnost slovenskih gospodarskih subjektov. Ta pojav je Gestrin slikovito predstavil na primeru beneških trgovcev, ki so postopoma zaradi močne kapitalske zaslombe izrinili trgovske s slovenskega ozemlja iz posredništva v donosni trgovini z živino iz madžarskih ravníc. Ekonomska središča se sicer premikajo, a razmerja ostajajo, vse do današnjih dni.

Po kompleksnosti obravnave prav gotovo izstopa tudi delo Darka Darovca. V tem pregledu se bomo osredotočili na njegovo delo o gospodarstvu severozahodne Istre v novem veku.³⁰ Delo na eni strani nadaljuje preseganje časovno omejenih izsekov z uveljavljanjem principa dolgoročne obravnave historičnih procesov, na drugi strani nadaljuje prakso kontekstualizacije v širšem ekonomskem prostoru, sicer majhnega dela slovenskega prostora, a vendarle. Hkrati je Darovec v zorni kot gospodarskega zgodovinopisja vpeljal Istro kot sestavni del slovenskega ozemlja in v metodološkem smislu s tematizacijo davčnega sistema odprl nove interpretacijske dimenzije.

Na vsebinski ravni je kontinuiteto s Slokarjevim delom o industrializaciji in Darovčevimi časovnimi zamejitvami vzpostavil Jože Šorn. Na začetku šestdesetih let je zagovarjal doktorsko disertacijo na temo razvoja premogovništva v slovenskih deželah³¹ in tako najavil svoj raziskovalni interes. Šorn je svoje raziskave pričeval globoko v predindustrijski dobi in jih prek proto-

²⁹ Ferdo Gestrin, Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem, Ljubljana, 1991.

³⁰ Darko Darovec, Davki nam pijejo kri, Koper, 2004.

³¹ Jože Šorn, Premogovništvo na slovenskem do sredine devetnajstega stoletja. Ljubljana, 1962.

industrializacijske etape zaključeval v času pred drugo svetovno vojno, ko je Sloveniji le malo manjkalo do sklepnega koraka prehoda v industrijsko družbo. Šorn je odločilno zaznamoval gospodarsko zgodovino pisje na temo gospodarske modernizacije slovenskega prostora v obliki industrializacije kot najbolj značilnega procesa postopne transformacije iz agrarne proti industrijski družbeni podobi. Hkrati je bil tudi tipičen primer nezanimanja okolja za temeljne ekonomsko-historiografske izsledke. Za življenja mu že pripravljene knjige ni uspelo izdati.

Posthumno izdana knjiga pa je postavila standarde v gospodarskem zgodovino pisju o 19. stoletju. V knjigi z naslovom Začetki industrije na Slovenskem je Šorn »zgoščeno in sintetično prikazal 150 let slovenskega gospodarskega razvoja od začetkov industrije v prvih desetletjih 18. stoletja do velikih strukturnih sprememb v drugi polovici 19. stoletja, ki jih je povzročilo uvajanje pridobitev industrijske revolucije. S številnimi podatki o lastnikih podjetij in kapitala omogoča Šornova knjiga natančnejši vpogled v zapletene procese 'akumulacije kapitala' na slovenskih tleh in strukturo kapitala glede na njegov izvor in med drugim razkriva, posebno v prvem obdobju, razmeroma močno podjetniško vnemo trgovcev in lastnikov kapitala, ki so doma v slovenskih deželah. Čeprav so bili procesi prenašanja težišča z agrarne na neagrarno proizvodnjo na Slovenskem nedvomno počasnejši kot v razvitejših deželah habsburške monarhije in na Češkem, se - kot kaže Šornova knjiga - začenja močnejše zaostajanje šele v prvi polovici 19. stoletja, ko se začne razmerje med domačim in tujim kapitalom odločneje kot v predhodnem obdobju spreminjati v tujo korist.«³²

Eden pomembnih pojavov znotraj širokega spektra industrializacije je prav gotovo izgradnja železniškega omrežja. Tej temi je v zgodovino pisju namenjena obsežna monografija Ivana Mohoriča,³³ ki se uvršča v skupino avtorjev, ki so v zgodovino pisno polje vstopili od zunaj. S svojim posegom v zgodovino pisje je izdatno okrepil skromno kadrovske zasedbo profesionalnih raziskovalcev in predvsem razširil obseg tematizacij gospodarskih vsebin. Ne samo na železnico, temveč tudi na posamezne vidike industrializacije, zlasti rudarstva in železarstva.³⁴ V svojem konceptu je Mohorič ostajal v okvirih paradigmatskega okvira tradicionalnega zgodovino pisja in je značilen primer Britovškovega »historijsko rekonstrukcijskega stališča«, z utemeljitvijo dognanj »s podrobnimi arhivalnimi raziskavami«. Delo je v informativnem pogledu izjemno bogato in dragoceno in s tem ohranja vrednost tudi v današnji čas. Mohorič je fenomen železnic zajel v celovitosti časovne dimenzije, od začetkov do tako rekoč izida knjige. Osnovno stališče, ki preveva knjigo je, da je železniško omrežje prineslo veliko gospodarsko korist slovenskemu prostoru. Na dolgi rok je bilo to prav gotovo res, kratkoročno, z izjemo neposrednih učinkov gospodarske rasti zaradi trenutno povečanega povpraševanja ob gradnji železnic na lokalnih trgih, pa se zdi, da je bilo nasprotno. Odrptje slovenskega prostora v širši evropski gospodarski prostor, kar je železniško omrežje nedvomno pomenilo, je povzročilo transformacijsko krizo gospodarstva na slovenskih tleh. Nekonkurenčna kmetijska in neagrarna proizvodnja je stopila na bolečo pot dolgoročnega prestrukturiranja z imperativom nujnega dviga konkurenčnosti v regionalnih okvirih. A teh vprašanj, ki bi zahtevala spremembo konceptualnega okvirja, si Mohorič še ni zastavljaj.³⁵

³² Jasna Fischer - Peter Vodopivec, »O avtorju in njegovem delu«. Jože Šorn, Začetki industrije na Slovenskem. Založba Obzorja Maribor, 1984, str. 6.

³³ Ivan Mohorič, Zgodovina železnic na Slovenskem. Ljubljana, 1968.

³⁴ Ivan Mohorič, Industrializacija mežiške doline. Maribor, 1954; isti, Zgodovina industrije in obrti v Trziču. Tržič, 1957; isti, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, Ljubljana, 1969; isti, problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem, Ljubljana, 1978. Ob bok Mohoričevim študijam o rudarstvu velja postaviti tudi monografijo Antona Seherja o premogovniku Velenje. Gre za vzorčni primer natančne pozitivistične historične obravnave posameznega industrijskega pojava. Glej Anton Seher, Zgodovina premogovnika Velenje, Velenje, 1995.

³⁵ Tradicionalnemu metodološkemu in interpretativnemu okviru o industrializaciji kot poti nepretrgane modernizacije in napredka je bila privržena tudi Jasna Fischer, ki je pisala o kvantitativnih vidikih sprememb v gospodarstvu in družbi z zornega kota populacijske in poklicne sestave v slovenskih deželah v času od druge polovice devetnajstega stoletja do prve svetovne vojne (Družba, prebivalstvo in poklici. Ljubljana, 2005).

Vendar ni bilo potrebno dolgo čakati, le leto dni po izidu impozantne Mohoričeve zgodovine železnic je ta vprašanja v drugačnem kontekstu odprl Ferdo Gestrin, ki je nedvoumno opozoril na problem gospodarskega zaostajanja slovenskih dežel, ko je, v enem svojih redkih izletov izven ožjega raziskovalnega področja, lucidno izpostavil značilnosti gospodarskega razvoja v drugi polovici 19. stoletja. S trditvijo, da je Kranjska, kot osrednja slovenska dežela, v drugi polovici 19. stoletja imela bolj agrarni značaj kot v prvi polovici,³⁶ je pravzaprav problematiziral videnje industrializacije in izgradnje železniškega omrežja kot pot takojšnjega in konstantnega napredka. Komparativni pogled, ki dopolnjuje Gestrinovo problematizacijo, pa pokaže, da proces »reagrarizacije« ni bil samo slovenska posebnost in ni nekaj neobičajnega v transformirajočih družbah. Podobne procese so raziskovalci zaznali tudi drugod po vzhodni Evropi. Nemaokrat so na posameznih področjih z intenzivnejšim vstopanjem v evropski gospodarski prostor in začetkom industrializacije agrarne dejavnosti ponovno okrepile pomen v gospodarski strukturi. Na nek način gre za prilagajanje novim razmeram, saj je bil neagrarni sektor neučinkovit in s tem nekonkurenčen, mednarodni trg kmetijskih izdelkov pa je bil odprt.³⁷

Industrializacijo kot pot determiniranega napredka je pod vprašaj v svojih interpretacijah postavljala tudi Peter Vodopivec, zlasti v razpravah o recepcijah industrijskih pojavov v slovenskem okolju 19. stoletja. Vodopivec je naredil še korak dlje in industrializacijo in njene posledice, za razliko od drugih, postavil na ozadje družbenih idejnih in ideoloških vzorcev, s čimer je inovativno dopolnil podobo 19. stoletja. S problematiziranjem gospodarskih in socialnih nazorov izstopajočih posameznikov, vplivnih družbenih skupin ter njihovih odzivov oziroma doživljanj počasnih gospodarsko-socialnih modernizacijskih procesov mu je uspelo predstaviti družbeno ozračje, konstrukcijo realnosti kakor so jo videli sodobniki. In ravno te »subjektivne« konstrukcije stvarnosti so bile tiste, ki so poleg povsem ekonomskih dejavnikov pomembno določale parametre gospodarskega in socialnega razvoja na Slovenskem v devetnajstem stoletju,³⁸ a tudi v kasnejših obdobjih, pa čeprav tega še nimamo ne empirično ne interpretacijsko predstavljenega.

* * *

Drugačna pa je bila zgodba gospodarskega zgodovinopisja o 20. stoletju. Le to se je začelo na časovnem izseku obdobja med obema vojnama. Slovensko gospodarsko zgodovinopisje o 20. stoletju se je začelo konstituirati v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Raziskovanje tega obdobja je bilo prevladujoče in prepoznavno vezano na dve imeni, in sicer na Jožeta Šorna in Franceta Kresala. Pri tem pa je potrebno dodati, da sta začenjala svoje raziskovalno delo v nevhvaležnem okolju, saj je bila odsotnost čustvene distance, ki je lajšala delo kolegom na tematikah starejših obdobj ali 19. stoletja, zelo obremenjujoča. Oba sta se usmerila v preučevanje dinamike industrializacije slovenskega prostora, kar je bila politično zaželeno tema. Z industrializacijo se je vzpostavljala tudi slovenski delavski razred, s tem pa se je v historičnem in legalističnem smislu legitimirala tudi komunistična stranka. Večino svojega raziskovalnega dela je Jože Šorn opravil na starejših obdobjih. Usmeritev v starejša obdobja ni bil samo »beg« pred »političnim nadzorom«, ampak tudi posledica želje po proučevanju dolgoročnih gospodarskih tendenc in struktur.

Jože Šorn je čas med obema vojnama obravnaval v nekaj razpravah, pri čemer je bila najpomembnejša o industrializaciji in splošnem gospodarskem položaju,³⁹ ko je postavil osnovno periodizacijo tega časa s stališča značilnosti industrializacije in plastično z ustrežno empirijo pokazal

³⁶ Ferdo Gestrin, Oris gospodarstva na Slovenskem v prvem obdobju kapitalizma (do leta 1918). Kronika št. 3/1969, str. 129-138.

³⁷ David Turnock, The Economy of East Central Europe. Reutledge, 2006; Ivan Berend, History derailed. Central and Eastern Europe in the long nineteenth Century. Berkeley and Los Angeles, 2003.

³⁸ Peter Vodopivec, O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana, 2006.

³⁹ Jože Šorn, Razvoj industrije v Sloveniji med obema vojnama. Kronika, 1, 1959, str. 10-21; isti, Karakteristični premiki v industrializaciji slovenskega prostora 1873-1929. Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci 1978. 10. zvezek. Osijek, 1978. 1982.

na okrepljeno procesno dinamiko industrializacije Slovenije znotraj jugoslovanskega prostora. Nadaljevanje teh raziskav ga je vodilo v oblikovanje obširnejše razprave o gospodarskem stanju Slovenije prvih letih po vstopu v jugoslovansko državo leta 1918, v novem gospodarskem okolju. Z vstopom v jugoslovansko državo je namreč prišlo do velike spremembe v ravni relativnih cen znotraj ekonomsko nacionalistične politike spodbujanja domačega podjetništva. Šorn je to dobro zaznal in je želel v monografski publikaciji tematizirati gospodarske učinke spremembe državno-političnega okvira po letu 1918. Svoj namen ni uspel povsem uresničiti, saj ga je prehitela smrt. Uspelo pa mu je izoblikovati rokopis o slovenskem gospodarstvu do srede dvajsetih let, ki je izšel daleč po njegovi smrti.⁴⁰

Šornovo delo na področju preučevanja industrializacije je dopolnjeval France Kresal kot njegov sodelavec. Študij razvoja tekstilne industrije, ki je bila v obdobju med vojnama najbolj ekspanzivna gospodarska panoga, je Kresalu na široko odprla vrata v gospodarsko problematiko časa pred drugo svetovno vojno. Rezultat je bila obsežna monografija s skromnim naslovom Tekstila industrija v Sloveniji.⁴¹ Naslov knjige je le polovično zajemal vsebino knjige. V knjigi je mogoče brati še o marsičem drugem in ne zgolj o tekstilni industriji, kakor nas prepričuje izbrani naslov. Zakrit je ostal drugi del knjige o socialni politiki in materialnem položaju delavstva. S svojo dvojnostjo knjiga ponazarja zahteve tedanjega družbenega okolja in seveda predpisani konceptualni okvir. Industrializacijo je bilo namreč potrebno obravnavati v kontekstu nastajanja delavskega razreda in specifičnih »delavskih tem«.

Tudi Kresal se ni mogel izogniti celostnega vrednotenja gospodarskega položaja Slovenije v času med obema vojnama. Pri tem je šel korak naprej od Šorna in šel čez meje industrializacije, skušal je podati celovit pregled gospodarskega stanja v Sloveniji pred drugo svetovno vojno po vstopu v jugoslovansko državo. Kresal je v izčrpni razpravi registriral raziskovalne probleme gospodarske zgodovine, tako transformacijo iz agrarne proti industrijski družbi in s tem povezan problem socialnih strukturnih sprememb iz časa med obema vojnama in jih povezal v enovit in vzročno posledični proces.⁴² Ker se Kresal v svojem raziskovalnem delu ni umaknil v starejša obdobja, se je moral izogniti zagatni interpretativni zanki. Da ne bi zapadel v okvire »predpisanega« oziroma bolje rečeno želenega vzorca pristranskega tolmačenja historičnega razvoja, se je oprijel pozitivizma, deskripcije in zapovrstnega navajanja empiričnih podatkov. Na ta način je ohranjal strokovno digniteto in relevantnost svojih del zaradi empirične utemeljenosti podaljšal tudi v današnji čas.

Sorazmerno skromne pozornosti, z izjemo razprave Janeza Kosa,⁴³ je bila deležna tudi elektrifikacija. Vrednost Kosovega dela je tudi v današnjem času velika zaradi izjemno obsežne in tehtne dokumentiranosti rekonstrukcije poteka oziroma tehničnih vidikov elektrifikacije do druge svetovne vojne. V skladu s tedanjo tradicionalno konceptualizacijo historične stroke, zlasti pa gospodarsko-zgodovinskega dela, ni bilo za pričakovati, da bi se odpirala vprašanja elektrifikacije kot zelo pomembnega modernizacijskega procesa, ki je presegal zgolj pomen novega energetskega vira. Torej ni presenetljivo, da je izostala problematizacija elektrifikacije kot raziskovalnega izziva s stališča dolgoročnega vpliva na prestrukturiranje ekonomije in strukturo delovne sile ter velikega vpliva na druge družbene segmente, omenimo le področje izobraževanja na vseh ravneh in zlasti modificiranje življenjskega stila s »podaljšanjem dneva«. Enako velja tudi za čas po drugi svetovni vojni, ko je bila pospešena elektrifikacija za dobršen del tega obdobja bila osrednji ideološko-ekonomski cilj. Sami nosilci oziroma izvajalci elektrifikacijske dejavnosti so predstavili svojo plat,

⁴⁰ Jože Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924. Ljubljana, 1997. Delo sta za objavo dokončno pripravila in uredila Žarko Lazarevič in Neven Borak.

⁴¹ France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji, Ljubljana, Borec, 1976.

⁴² France Kresal, Oris gospodarskega razvoja Slovenije in ekonomskega položaja delavstva 1918-1941. Delavsko gibanje v Sloveniji 1918-1941. Ljubljana, 1974.

⁴³ Janez Kos, Kranjske deželne elektrarne. Zgodovinski časopis, št. 1-2/1976, str. 79-144.

ki ni preseгла tehnične in tehnicistične plati izven vsakega družbenega ali kulturno-zgodovinskega konteksta.⁴⁴

Členitev raziskovalnega dela in rezultatov začetnega obdobja gospodarskega zgodovinskega o 20. stoletju očitno zaznamuje ukvarjanje z omejenim segmentom gospodarsko-socialnih procesov med obema vojnoma. Bolj ali manj so odpirali le vprašanja industrijskega razvoja, izjemoma elektrifikacija in prek Kresala dodatno še vzpostavljane socialno varstvenih sistemov. Izven tega paradigmatskega okvira se tudi ni prebil Ivan Mohorič, ki je v svojih delih o zgodovini železnice, rudarstva, industrializacije mežiške doline in Tržiča posegal tudi v čas med obema vojnoma, vendar pa je bilo težišče njegovega dela vendarle na starejših obdobjih.⁴⁵ Kot sodobnik in pričevalec časa med obema vojnoma, - navsezadnje je bil kratek čas tudi minister v jugoslovanski vladi, tudi tajnik osrednjega gospodarskega združenja v Sloveniji – je dodobra poznal stroj in socialne mehanizme Slovenije izpred druge svetovne vojne. Tako je seznanjen z notranjimi informacijami, ki sicer niso dokumentirane v drugi obliki, so pa zelo verjetne, za obdobje med vojnoma prispeval marsikateri pomemben detajl za vrednotenje gospodarsko-socialne skice razvojnih značilnosti v dvajsetih in tridesetih letih.

Kot je razbrati je izven zanimanja zgodovinarjev ostalo celotno področje kmetijstva, kar tudi ni slučaj glede na narekovanje »prioritet« slovenskega zgodovinskega od zunanjih dejavnikov. Je pa seveda značilnost paradigmatskega vzorca, da usmerja raziskovalno pozornost na teme s katerimi se je na ideološki ravni lahko identificiral. Vnemar pa je ostala dejavnost, ki je vendarle zagotavljala skromno preživetje dveh tretjin slovenske populacije med vojnoma. Poleg tega pa so jo vsesplošna komercializacija in dolžniško financiranje modernizacije, kar niso opravičevali ne dolgoročni, kaj šele kratkoročni donosi, v kriznih tridesetih letih gnali v ekonomski precep, da je bila ogrožena eksistenca kar četrtine slovenskega prebivalstva. Izjema pri obravnavi kmetijstva je bila le Olga Janša Zorn s svojo razpravo o poteku medvojne agrarne reforme,⁴⁶ ki je ostala na preizkušeni deskriptivno pozitivistični ravni predstavitve izvajanja agrarne reforme. V tem času raziskovalci še niso problematizirali komparativnih in ekonomskih vidikov agrarne reforme, kar bi prineslo spoznanje, da se je po svojih tipoloških in morfoloških značilnostih uvrščala ob bok podobnim procesom po širnih prostranstvih vzhodne Evrope v obdobju med vojnoma. S stališča ekonomskih učinkov je za Slovenijo moč zatrditi, da je bila to obrobna tema. Šlo je predvsem za eminentno političen akt.

Vse do začetka devetdesetih let je slovensko gospodarsko zgodovinske ostajalo zamejeno v tradicionalni konceptualni okvir, ki se je izoblikoval v šestdesetih letih. Posebne kadrovske okrepitve ni bilo. Stanje je ilustrativno in kritično predstavil že večkrat omenjeni Ferdo Gestrin. Njegovo izčrpno izvajanje, zgoščeno v nekaj točk nam stanje slovenskega gospodarskega (in socialnega) zgodovinskega na začetku osemdesetih let kaže v naslednji luči:⁴⁷

Nedefiniranost discipline znotraj zgodovinske stroke.

Nezadostna izobraženost zgodovinarjev.

Metodologija – Pozitivizem/deskripcija namesto analize.

Odsotnost raziskav kompleksnih gospodarskih (socialnih) pojavov/institucij na dolgi rok

Pomanjkanje sintetičnih pregledov.

* * *

Nezavidljivo stanje se je začelo spreminjati konec osemdesetih let 20. stoleja, ko je pritisk interpretativne enotnosti že popustil. Prestrukturiranje ekonomskega zgodovinskega se je povsem izoblikovalo v devetdesetih letih in je sovpadalo z generacijskim prelomom, z nastopom nekaj

⁴⁴ Razvoj elektroenergetike Slovenije. Ljubljana, 1982.

⁴⁵ Več o Mohoriču glej v razdelku o gospodarskem zgodovinskega o 19. stoletju

⁴⁶ Olga Janša Zorn, Agrarna reforma v Sloveniji. Zgodovinski časopis XVIII, 1964, str. 173-189.

⁴⁷ Ferdo Gestrin, Nekaj pogledov na gospodarsko zgodovino v slovenskem zgodovinskega. Zgodovinski časopis št. 3/1982, XXXVI, str. 205-211.

mlajših gospodarskih zgodovinarjev, ki so se kot raziskovalci formirali na začetku devetdesetih let. Prišlo je do kadrovske okrepitve, število raziskovalcev se je podvojilo, s tem tudi obseg raziskav. Tako kot v začetnem obdobju se je proces konceptualnega in vsebinskega premika zaradi majhnosti slovenskega prostora in skromnosti kadrovske zasedbe zopet poosebil v dveh zgodovinarjih, v Žarku Lazareviću in Jožetu Prinčiču. Spremembe, ki so nastopile niso bile tako dramatične kot na področju interpretacije politične zgodovine, zlasti druge svetovne vojne, kjer se je vnel »spopad za zgodovino« oziroma za reinterpretacijo nedavne preteklosti. Tovrstna podmena je v primeru gospodarskega zgodovinopisja neupravičena, spremembe so bile postopne, prav nič dramatične in to na obeh ravneh tako na konceptualni in tudi metodološki ravni. Poudariti je tudi potrebno, da v času od devetdesetih let dalje ne moremo govoriti o prevladujočem vzorcu. S posplošitvijo lahko izoblikujemo dve usmeritvi in sicer novo usmeritev ambiciozne problemske obravnave v dolgih časovnih obdobjih s težnjo k interdisciplinarnosti in tradicionalni historiografski deskriptivno pozitivistični pristop.

Soobstoj obeh usmeritev ni konfliktna narave, saj se v svojem sicer različnem pristopu pravzaprav dopolnjujeta. In to se je tudi izkazalo, ne samo enkrat. Najbolj značilen primer tovrstnega dopolnjujočega pristopa je monografska obdelava zgodovine slovenskega bančništva.⁴⁸ Knjiga glede na tradicionalni pristop in interpretativni okvir iz sedemdesetih in osemdesetih let predstavlja večkratno novost. Bančništvo namreč z njegovo funkcijo finančnega posredništva postavlja v srčiko gospodarskega mehanizma pri alokaciji sredstev znotraj nacionalne ekonomije. Argumentirano dokumentira tesno korelacijo med dinamiko uspešnosti kapitalске akumulacije v bankah in pospešenim gospodarskim razvojem v celotnem obdobju 19. in 20. stoletja ne glede na tip družbene in gospodarske ureditve. S problemskim zajemom celovitosti razvojnih razsežnosti v dolgem časovnem obdobju, sta avtorja presešla prevladujoči vzorec. Hkrati se je nazorno izpostavila notranja razdvojenost zaradi diferenciranosti pristopa. Če je prvi del, ki obravnava bančništvo od njegovih začetkov do konca druge svetovne vojne, zastavljen izrazito analitično in sintetično, pa drugi del sloni na deskriptivni rekonstrukciji historičnega dogajanja na bančnem področju. In ta dvojnost je pravzaprav temeljna značilnost slovenskega gospodarskega zgodovinopisja v zadnjih dveh desetletjih.

Kot smo že omenili je bilo raziskovanje razvojnih dilem slovenskega agrarnega sektorja izrazito deficitarno. In ravno s tem področjem je povezano tudi oblikovanje novega pristopa k gospodarski zgodovini. Več kot očitno ga je razpoznati v delu Kmečki dolgovi v Sloveniji,⁴⁹ ki izstopa po celovitosti in analitičnosti obravnave dolžniškega financiranja kmetijskega sektorja v obdobju t.i. »stoletja kapitalizma« v Sloveniji, v obdobju od zemljiške odveze do konca druge svetovne vojne, od začetkov intenzivnega vključevanja slovenskega kmetijstva v blagovno-denarne tokove s preseganjem naturalnih okvirjev, pa do odprave tega problema v nekaj letih po drugi svetovni vojni v sistemu komunistične ekonomije. Celostno zaokrožena obravnava je bila postavljena tako v kontekst splošnega gospodarskega razvoja in gospodarske in finančne politike ter za čas med obema vojnama, kjer je bil vendarle temeljni poudarek, tudi v komparativni umestitvi v mednarodni okvir.

Avtor monografije je tako postavil izhodiščna načela svojega raziskovalnega dela in predrugečnega pristopa k gospodarski zgodovini 20. stoletja, ki je bil uveljavljen tudi v prvem delu omenjene Zgodovine slovenskega bančništva. K temu je kasneje pridružil še sintetične obravnave različnih področij gospodarskega razvoja Slovenije. Tako tematika njegovega raziskovalnega dela sega od

⁴⁸ Žarko Lazarević – Jože Prinčič, Zgodovina slovenskega bančništva. Ljubljana, 2000.

⁴⁹ Žarko Lazarević, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848-1948. Ljubljana, 1994

preučevanja razvoja kmetijstva,⁵⁰ procesa industrializacije,⁵¹ združništva,⁵² vloge nacionalizma v ekonomiji,⁵³ reprezentacij in percepcij nacionalnega interesa,⁵⁴ ter razvoja finančnega sektorja v Sloveniji v evropskem kontekstu.⁵⁵ Svoj raziskovalni angažma pa dopolnjuje z raziskovanjem vpliva gospodarskih procesov na družbeno strukturo in v tem okviru zlasti dolgoročno strukturno spreminjanje gospodarsko-socialne podobe Slovenije v komparativnih razsežnostih evropskega gospodarskega prostora v 19. in 20. stoletju.⁵⁶

Žarko Lazarevič je skušal vplivati tudi na spremembo metodoloških zavez, raziskovalnih prijemov in tehnik. Dejstvo je, da raziskovanje gospodarske in socialne zgodovine postavlja raziskovalca v novo situacijo, ko mora spremeniti običajni način dela. Spoznati in izoblikovati mora nov pristop k obdelavi ogromne količine podatkov, tudi z izkoriščanjem tehnoloških možnosti. S priučitvijo mora k običajni zgodovinski metodi pridružiti še druge metodološke prijeme, z njimi tudi terminologijo. In to tiste prijeme, ki so lastni statistični in ekonomski vedi ter sociologije oziroma ekonomske sociologije. Če namreč želi s površinske, opisne ravni prodreti v globino dolgoročnih strukturnih sprememb v različnih razvojnih etapah slovenskega gospodarstva in družbe, kar običajna zgodovinarska pot ne omogoča v celoti, mora nujno poseči po analitičnih orodjih, ki so jih izoblikovale druge stroke.

Rezultat tovrstnih pobud je bilo vzpostavljanje sodelovanja z ekonomisti. Izpeljani sta bili dve skupni konferenci na temo dolgoročnih ekonomskih in socialnih strukturnih sprememb⁵⁷ in vprašanja manifestacije in tipologije gospodarskih kriz na slovenskem prostoru,⁵⁸ ki sta kasneje izšli v posebnih monografskih publikacijah v uredništvu Žarka Lazareviča in Nevena Boraka, v posebni knjižni zbirki Ekonomska knjižnica, ki sta jo spodbudila in urejala imenovana. Obe srečanja sta omogočila plodno izmenjavo interpretacij in analitičnih pristopov prek meja obeh disciplin. Nadalje sta spodbudili okrepljeno zavedanje o relevantnosti historičnih ozadij in empirične izkušnje za tolmačenje ekonomističnih pojavov in fenomenov ter na drugi strani prikladnost uporabe analitsko-teoretičnega kategorialnega aparata ekonomske vede znotraj historične stroke.

V ta miselni koncept se uvršča tudi delo Andreja Pančurja o monetarni politiki v Habsburški monarhiji in odzivih nanjo pri Slovencih od srede devetnajstega stoletja do izbruha prve svetovne vojne. Lotil se je tematike, ki je veljala je za hermetično, naporno/ zahtevno in predvsem za težko razumljivo v spoznavnem in interpretativnem smislu. Monetarni politiki ni bilo mogoče slediti oziroma jo razumljivo tolmačiti brez navezave na teorijo, brez temeljitega poznavanja del ekonomistov na to temo. Zelo obsežen seznam literature in številna sklicevanja v tekstu Pančurjeve knjige pričajo da se je tega dobro zavedal. V ospredju obravnave je sicer monetarna politika, vendar pa se nam v ozadju izrisujejo domišljene konture splošne gospodarske in politične zgodovine Habsburške monarhije do prve svetovne vojne. Monetarne politike ni interpretiral iz nje same, temveč iz okolja v katerem je nastajala in učinkovala in bila z njim determinirana.⁵⁹ Pančur ni sledil večinski skupini zgodovinarjev, ki so s posegom na področje gospodarske zgodovine vsebinsko sicer obogatili stroko,

⁵⁰ Žarko Lazarevič, Slovensko kmetijstvo od zemljiške odveze do druge svetovne vojne. Zbornik ob 100-letnici Kmetijskega inštituta Slovenije. Ljubljana, 1998, str. 13–30.

⁵¹ Žarko Lazarevič, Gospodarski vidiki slovenskega življenja v Jugoslaviji do druge svetovne vojne«. Slovenci in Makedonci v Jugoslaviji. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, Inštitut za nacionalno zgodovino Skopje, Ljubljana-Skopje, 1999, str. 49–70.

⁵² Žarko Lazarevič, »Aristokrati« in »demokrati« med združniki? Gestrinov zbornik. Ur. Darja Mihelič. Ljubljana, 1999, str. 351–364.

⁵³ Žarko Lazarevič, »Economy and Nationalism in Yugoslavia«. Helga Schultz-Edvard Kubu (eds.), History and Culture of Economic nationalism in East Central Europe. Berlin Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2006, str. 265–277.

⁵⁴ Žarko Lazarevič, Slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne. Zgodovinski časopis št. 1-2/2005, str. 101–110.

⁵⁵ Serija člankov v Bančnem vestniku od leta 2005 dalje.

⁵⁶ Žarko Lazarevič, Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja. Zgodovinski časopis, letnik 61, št. 3-4, 2007, str. 397–398.

⁵⁷ Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju, 1918 - 1945 - 1991«. Ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič. Ljubljana, 1996.

⁵⁸ Gospodarske krize in Slovenci. Ur. Žarko Lazarevič in Neven Borak. Ljubljana, 1999.

⁵⁹ Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Celje, 2003.

a na metodološki in konceptualni ravni ostali v omejitvah tradicionalnega pristopa.⁶⁰ Pančur je nasprotno pokazal zvrhano mero sistematičnosti in občutka za sintezo, kar se je potrdilo tudi z drugimi objavami.⁶¹

V novi konceptualni usmeritvi velja izpostaviti tudi Janeza Cvirna,⁶² katerega osrednje raziskovalno delo je sicer politična zgodovina, vendar pa je s svojimi razpravami in v vlogi univerzitetnega profesorja storil veliko za uveljavitev t.i. historične antropologije v zgodovinarski srenji. Znotraj kompleksa historično-antropoloških tem se je dotaknil tudi pomembnega vprašanja ekologije. Gre za pojav, ki do tedaj ni bil ustrezno ovrednoten. Janez Cvirn je problem na primeru Celja postavil v kontekst stihijskega industrijskega razvoja in vpliva na okolje v širokem smislu. Odprl je vprašanje fenomena konfliktnosti interesov znotraj gospodarske sfere, to je enostranskih interesov industrijskega kapitala z interesi vlagateljev v turistično dejavnosti. Hkrati seveda tudi konfliktnost interesov nosilcev industrijskega kapitala s širšim družbenim hotenjem preprečevanja pojavov okoljske in posledično zdravstvene patologije. Problematiziral je torej vprašanje industrializacije s kvalitativnega vidika in ne s kvantitativnega, kar na splošno prevladuje v slovenskem gospodarskem zgodovinopisju.

Tudi z Borisom Brovinskim se je potrdilo, da interdisciplinarni pristop lahko prinese opogumljajoče rezultate. Zaradi svoje tehniške izobrazbe je Brovinsky, z izpričanim pripovednim darom, v obravnavi razvoja avtomobilizma na Slovenskem, poleg interakcije z okoljem, družbo in posamezniki močno izpostavil tudi tehnološki vidik razvoja slovenske industrije v zadnjih dveh stoletjih.⁶³ Brovinsky se je v teh prizadevanjih po osvetlitvi vloge tehnologije v gospodarskem razvoju Slovenije pridruževal naporom predhodnika Sandija Sitarja kot pisca o historičnih aspektih aplikacij in inovacij na področju tehnologije.⁶⁴ Zanemariti pa tudi ne smemo njegovega uredniškega dela pri Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike, edine tovrstne edicije med Slovenci.

* * *

Z družbenimi spremembami konec osemdesetih oziroma na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je konceptualni preskok nastopil tudi na drugih področjih ekonomskega življenja in ekonomskega zgodovinopisja. Reorganiziranje družbe na postulatih tržne ekonomije, osebne pobude in osebne odgovornosti za ekonomski in socialni uspeh, ni moglo obiti zgodovinopisja. Sprožala so se vprašanja historične legitimnosti in kontinuitete oziroma diskontinuitete zasebne gospodarske in socialne pobude v formalizirani obliki podjetništva. Na pobudo Žarka Lazarevića je januarja 1994 Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani priredil znanstveni sestanek na temo historičnih dimenzij in form podjetniške pobude v slovenskem prostoru do odprave zasebne gospodarske pobude po koncu druge svetovne vojne.⁶⁵ S tem je bila odprta pot postopne spremembe konceptualnega izključevanja tematizacije podjetniških podvigov in usod iz historičnega znanstveno-kritičnega spoznavnega repertoarja. Podjetništvo kot raziskovalni problem je postalo sestavni in nepogrešljivi del celostne

⁶⁰ Naj najštejemo le najbolj izstopajoče kot so Nadja Terčon o gospodarstvu slovenske Obale in vlogi Trsta v tem prostoru v 19. stoletju (Z barko v Trst. Koper, 2004); Alenka Kačičnik-Gabrič o položaju kmetov na nekdanjem gospostvu Snežnik (O kmečkih dolgovih drugače. Ljubljana, 2004); Nina Zupančič-Pušavec o pravnih podlagah statusnega položaja gospodarskih subjektov od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne (Oblike organiziranja gospodarstva na Slovenskem. Ljubljana, 2003); Hedvika Zdovc o sejemski dejavnosti v Celju (Sejmi na Celjskem. Celje, 2006); Milko Mikola o industrializaciji Celja (Zgodovina celjske industrije. Celje, 2004); Bojan Himmelreich o prehrabeni oskrbi Celja med vojnama (Namesto žemlje črni kruh-organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn. Celje, 2001); Mojca Šorn, Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana, 2007).

⁶¹ Andrej Pančur, Ekonomska vloga Avstro-Ogrske v evropskem prostoru s stališča modernizacijskih procesov in položaja posameznih dežel v njej. Prispevki za novejšo zgodovino št. 2/2002, str. 17-30.

⁶² Janez Cvirn, Ekološki problemi v Celju med obema vojnama. Celjski zbornik, 1994. Celje, 1994, str. 159-172.

⁶³ Boris Brovinsky, Kako so konjske moči izpodrivale konje. Ljubljana, 2005.

⁶⁴ Iz obsežne monografije naj opozorim na njegovo doktorsko disertacijo iz leta 1989 o zgodovini letalstva in na 100 let avtomobilizma na Slovenskem, Ljubljana, 1998.

⁶⁵ Podjetništvo na Slovenskem. Razprave s simpozija v Ljubljani 19.1.1994. Prispevki za novejšo zgodovino št. 1/1994, str. 45-55.

interpretacije gospodarskega razvoja slovenskega prostora. Kot dodatna spodbuda je štiri leta kasneje učinkovala kolektivna monografija *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*.⁶⁶

S prehodom v novo tisočletje so monografske obdelave posameznih podjetnikov postale samoumevni del znanstveno raziskovalnega dela, ki privlači predvsem mlajše raziskovalce.⁶⁷ Opozoriti velja, da večina teh del ne prinaša metodološkega ali kakšnega drugega konceptualnega novuma, temveč njihovi avtorji kot manj izpostavljeni zgodovinarji vztrajajo na preizkušenem deskriptivnem pozitivizmu. Glede inovativnosti velja izpostaviti delo Andreja Studna in Katarine Kobilice,⁶⁸ ki sta vnesla prezrt interpretacijski vzorec v raziskovalni predstavitvi individualnega podjetnika s stališča njegovega pomeščanja tako v ekonomskem udejstvovanju kot na področju zasebnega vrednostnega sveta in življenjskega stila. Vse v maniri socialno-zgodovinskega pristopa.

Kot nov pristop je omeniti tudi monografijo o slovenskih bančnikih v 19. in 20. stoletju,⁶⁹ kjer je predstavljenih prek dvajset bančnih direktorjev, ki so vodili najpomembnejše bančne ustanove ali pa so bili kako drugače zaslužni za razvoj bančništva na Slovenskem. Monografija je predstavljala dvojno novost v slovenskem zgodovinopisju. Na eni strani je preseгла klasično pojmovanje podjetništva kot aktivnega lastništva in vodenja določene gospodarske družbe in izpostavila vprašanje kakovosti struktur in tehnik upravljanja delniških družb ter kontekstov in relacij med upravo in lastniki. Na drugi strani pa je problematizirala vlogo posameznika v gospodarskem življenju znotraj državne ekonomske pobude hierarhične komunistične ureditve.

Na vsebinskem področju je izjemno velik napredek nastopil na področju raziskovanja gospodarske zgodovine komunističnega obdobja. Presenetljivo je tudi v tem času agrarna problematika bila ponovno izven obsežnejšega raziskovalnega interesa. Izjemo predstavlja vprašanje agrarne reforme, kot ene od etap odpravljanja zasebne pobude oziroma spremenjene vloge kmetijstva v komunistični ureditvi. Hkrati pa tudi kot uvoda v, na začetku petdesetih let opuščeno, kolektivizacijo kmetijstva.⁷⁰ Zdenko Čepič kot najbolj izpostavljen raziskovalec področja kmetijstva po letu 1945 je ta »dolga« nato več kot izdatno poravnal na straneh sintetične Slovenske novejšje zgodovine. Na obrobju zgodovinarskega zanimanja je ostalo tudi vprašanje zavarovalništva, ki je povsem v domeni ljubiteljskih zgodovinarjev iz zavarovalniških vrst ali mladih kolegov.⁷¹

Velik raziskovalni in človeški napor je bil vložen v tematizacijo gospodarsko-političnih razmer in procesov v Sloveniji za ves čas komunistične ureditve. Kot že rečeno predstavlja leto 1945 v slovenski (in seveda tudi v jugoslovanski) zgodovini veliko prelomnico. Gre za izrazito cezuro, ki je ekonomski in socialni razvoj postavila na povsem nove temelje. Nastopila je obsežna preobrazba družbenega in gospodarskega tkiva v skladu s komunističnim ideološkim vzorcem. Zvesti proučevalec in interpret teh procesov je prav gotovo najbolj izpostavljen zgodovinar povojnega obdobja. Gre za že omenjenega Jožeta Prinčiča, ki je v občudujočem številu monografij raziskal procese odpravljanja predvojne gospodarske-socialne strukture in na to navezujočih se vrednot,⁷² vzpostavljanja

⁶⁶ Jasna Fischer, Ferdo Gestrin, Olga Janša – Zorn, France Kresal in Žarko Lazarevič, *Pogled v zgodovino slovenskega podjetništva*. Vrhnika, 1998.

⁶⁷ Denimo Miran Aplinc, Vošnjaki -industrialci iz Šoštanja. Šoštanj, 2005; Majda in Jože Žontar, *Stavbenik Josip Ipavec*. Ljubljana, 2001; Jože Žontar, *Kaznovana podjetnost- kranjski trgovec in industrialec Franjo Sirc*. Ljubljana, 2005. V tem oziru je zanimivo delo arhitekta Boga Zupančiča, ki s stališča pomena arhitekture posameznih stavb v Ljubljani govori tudi njihovih lastnikov, med katerimi je srečati množico vidnih in manj izstopajočih slovenskih podjetnikov pred drugo svetovno vojno. Glej serijo knjig *Usode ljubljanskih stavb in ljudi* (Ljubljana, 2005, 2006, 2007).

⁶⁸ Andrej Studen – Katarina Kobilica, *Volja do dela je bogastvo. Mikro-zgodovinska študija o ljubljanskem stavbnem podjetniku Matku Kurku (1885-1953) in njegovi družini*. Ljubljana, 1999.

⁶⁹ Žarko Lazarevič – Jože Prinčič, *Bančniki v ogledalu časa. Življenjske poti slovenskih bančnikov v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana, 2005.

⁷⁰ Zdenko Čepič, *Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji 1945 – 1948*. Maribor, 1995.

⁷¹ Franc Škufca, *Zavarovalstvo na Slovenskem*, Ljubljana, 2003; Sašo Radovanovič - Srečko Čarni, *Zgodovina zavarovalništva v Mariboru*, Maribor, 2007.

⁷² Jože Prinčič, *Povojne nacionalizacije v Sloveniji, 1945-1963*. Novo mesto, 1994.

nove gospodarske ureditve po sovjetskem vzorcu⁷³ in postopno uvajanje gospodarskih reform v šestdesetih letih⁷⁴ ter zadnji dve desetletji gospodarskega razvoja Slovenije v jugoslovanskem okviru,⁷⁵ in kot zadnjo tudi natančno predstavitev delovanja socialističnega podjetja.⁷⁶ Nedvomno je potrebno izpostaviti tudi monografijo, s katero je postavil v ospredje vlogo in položaj ekonomistov, kot posebne intelektualne skupine, ki je od šestdesetih let dalje s poglobljanjem gospodarske krize, tako kot v drugih komunističnih deželah, vedno bolj pridobivala na pomenu v očeh političnih reprezentantov.⁷⁷ V njegovem opusu prav gotovo predstavlja mejnik knjiga *Biti direktor v času socializma*. Knjiga je nastala v intenzivnem sodelovanju z etnologom Jurijem Fikfakom. Izhodiščna teza je bila, da izmed množice relevantnih interpretacij tranzicijske uspešnosti v Sloveniji izpostavijo strukture in tehnike vodenja in upravljanja, ki jih posebijo v direktorjih uspešnih slovenskih podjetij od šestdesetih let dalje. Se pravi, da izpostavljajo pomen in vlogo osebne pobude, v osebah socialističnih direktorjev, za gospodarski razvoj večjih socialističnih podjetij in s tem ekonomije kot celote. V tem oziru na področju zgodovinopisja taka izhodiščna namera gotovo predstavlja odmik od dosedanje diseminacijske prakse »kolektivistične« in »neosebne« procesne dinamike gospodarskega razvoja. Spoznanja zbrana v tej knjigi brez dvoma širijo meje dosedanjega interpretacijskega vzorca in dopolnjujejo podobo historične prezentacije socialistične ekonomije.⁷⁸ Na ravni periodizacije je Prinčič prevzel časovni koordinatni sistem, ki ga je izoblikoval sočasni aktualno-politični besednjak oziroma dinamika političnega razvoja. Na prvi pogled presenetljivo, vendar smotrno, saj so zaradi zasnove komunistične gospodarske ureditve kot prvenstveno političnega sistema, politična poimenovanja izražala tudi novo vsebino gospodarskih procesov.

Prinčičev prispevek je v vsebinskem smislu, v smislu odpiranja novih raziskovalnih področij gotovo neprecenljiv. Namensko usmerjanje vse energije v uresničitev ambicioznega raziskovalnega načrta čimprejše rekonstrukcije historične gospodarsko-politične dinamike druge polovice dvajsetega stoletja je potekalo v najboljši maniri tradicionalnega zgodovinarskega konceptualnega in metodološkega vzorca, v deseminacijskem oziru pa z uporabo deskriptivno pozitivističnega pristopa. Na tej točki je Prinčiča dopolnil Neven Borak, ki je tudi soavtor knjige o zadnjih dveh desetletjih Slovenije v jugoslovanskem nacionalnem gospodarstvu.⁷⁹ Samostojno je Borak posegel na področje zgodovinopisja z obravnavo ekonomskih vzrokov delovanja in razpada Jugoslavije.⁸⁰ Po osnovni izobrazbi ekonomist je v zgodovinopisju apliciral metodološko-konceptualni okvir, ki je lasten ekonomski vedi. Oborožen s sodobnimi ekonomsko-teoretičnimi spoznanji ter analitičnimi orodji in tehnikami matične stroke se je lotil reinterpretacije konstrukcije historične realnosti glede mesta in vloge Slovenije znotraj jugoslovanskega ekonomskega prostora. Kot prvi v Sloveniji je deloma uporabljal tudi kliometrične konceptualizacije⁸¹ ali, v maniri Erica Hobsbawma⁸² bolj jasno rečeno, prijeme retrospektivne ekonometrije.

* * *

V svoji analizi stanja gospodarskega zgodovinopisja je Ferdo Gestrin med drugim poudaril pomanjkanje sintetičnih pregledov transformacijskih značilnosti ekonomije na slovenskih tleh. Ta

⁷³ Jože Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu*. Novo mesto, 1992.

⁷⁴ Jože Prinčič, *V začaranem krogu - Slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme (1955-1970)*. Ljubljana, 1999.

⁷⁵ Jože Prinčič - Neven Borak, *Iz reforme v reformo - Slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana, 2006.

⁷⁶ Jože Prinčič, *Tovarna vijakov Plamen Kropa - Od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945-1997)*. Kropa, 2007.

⁷⁷ Jože Prinčič, *Zveza ekonomistov Slovenije v času in prostoru 1934-1950-2000*. Ljubljana, 2001.

⁷⁸ *Biti direktor v času socializma : med idejami in praksami*. Ljubljana, 2008.

⁷⁹ Jože Prinčič - Neven Borak, *Iz reforme v reformo - Slovensko gospodarstvo 1970-1991*. Ljubljana, 2006.

⁸⁰ Neven Borak, *Ekonomske vidike delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana, 2002.

⁸¹ Neven Borak, *Denarne reforme*. Ljubljana, 1998.

⁸² Eric Hobsbawm, *O istoriji*, Beograd, 2003, str. 107-138.

njegova pripomba velja tako za kolektivna kot avtorska dela in je upravičena. Kot smo spoznali je prvi samostojen pregled gospodarske zgodovine Slovenije izšel v angleščini in to pred več kot štiridesetimi leti. Na manjšem časovnem izseku sta se Hočevarju, leto dni za njegovo knjigo, pridružila Ferdo Gestrin in Vasilij Melik. V njunem pregledu slovenske zgodovine dolgega 19. stoletja sta v gospodarsko zgodovinske teme uvrstila ob bok drugim in tako predstavila celovitost emancipacije Slovencev kot kulturnega, ekonomskega in političnega subjekta. Sicer ne povsem ekspliciten, a vendarle zadosti zaznaven je poudarek na korelaciji ekonomske in nacionalno-politične emancipacije Slovencev do razpada Habsburške monarhije.⁸³

Omenili smo že, da je Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev⁸⁴ ostala za najnovejša historična obdobja vsebinsko pomanjkljiva, nedorečena in neuravnotežena, tudi na področju agrarnih panog. Nenaklonjenost okolja gospodarski zgodovini novejših obdobj je postala še bolj očitna v letu 1979, ko je izšla prva ambiciozna obravnava zgodovine Slovencev od naselitve do trenutka natisa.⁸⁵ Trenutek je bil pravi, saj se je gospodarsko zgodovinopisje do takrat že dodobra konstituiralo in je bilo sposobno sintetizacije gospodarskih in socialnih dosežkov, v novejši in tudi najnovejši dobi. Gospodarski zgodovini 19. stoletja je bilo namenjeno sorazmerno veliko prostora,⁸⁶ seveda le v primerjavi s pokritostjo gospodarske zgodovine 20. stoletja, nikakor pa ne v deležnih razmerij do drugih vsebin, denimo političnih ali kulturnih. Razlika je bila nesorazmerno velika, da ne bi dala misliti. Delež gospodarskih vsebin za čas po letu 1918, po vstopu v jugoslovansko državo, je bil sploh izjemno skromen. Če za čas po letu 1945 lahko to pripišemo mladostni neizkušenosti kolegov, ki so bili šele na začetku raziskovalne poti, in večdimenzionalni »nezaželenosti oz. neprimernosti« Hočevarjeva dela, pa je za obdobje med dvema vojnama mogoč le drugačen sklep. Še zlasti, če spomnimo, da so publicirana raziskovalna spoznanja že omogočala sintetizacijo. V tako skromno odmerjenem prostoru se je izražal odnos prevladujoče konceptualizacije historične znanosti v Sloveniji, ki gospodarskih vsebin najnovejših obdobj ni prepoznavala kot zadosti relevantnih, da bi jim odmerila sorazmeren prostor, tudi v primerljivih relacijah do drugih vsebin historične prezentacije, denimo do absolutno prevladujočih političnih tem.

Razen Hočevarjeve,⁸⁷ druge samostojne monografske predstavitve gospodarske zgodovine Slovencev v slovenskem jeziku sicer še nismo bili deležni. Natis ekonomske zgodovine Slovenije, ponovno v angleščini iz leta 1999⁸⁸ je bil v povsem drugi funkciji in zaradi koncepta, omejenega na najbolj osnovne informacije o dolgem obdobju od terezijansko-jožefinskih reform do osamosvojitve Slovenije v letu 1991, tudi omejenega potenciala in s tem skromnega dosega. Založnik je delo plasiral med tuje poslovne kroge, med tuje poslovneže, ki so vzpostavljali ali že imeli vzpostavljeno ekonomsko sodelovanje s slovenskimi gospodarskimi subjekti. Osnovna ideja je bila, resda nekoliko naivna, da naj bi ta način spodbudili tuje poslovneže k uporabi slovenske gospodarske preteklosti kot identitetne točke, kot enega od elementov za legitimacijo odnosa do slovenskega prostora v sedanjosti.

Če so snovalci Zgodovine Slovencev iz leta 1979 še lahko, resda ne v celoti, a vendarle prezrli gospodarsko zgodovinske teme, pa se trideset let kasneje to ni moglo več ponoviti. Kadrovska pomnožitev, konceptualno-metodološko prestrukturiranje in izjemna rast vsebinskega raziskovalnega repertoarja je pritegnila pozornost širše strokovne in drugih laičnih javnosti. Samozavedanje o lastni strokovni identiteti znotraj historične stroke in sposobnost sintetiziranja obsežnih gospodarsko-socialnih procesov, pojavov in fenomenov je okrepilo samozavest gospodarskih zgodovinarjev.

⁸³ Ferdo Gestrin- Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918. Ljubljana, 1966.

⁸⁴ Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev I. (1970) in II. (1980).

⁸⁵ Zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1979.

⁸⁶ Gre za posledico dejstva, da sta avtorja Ferdo Gestrin in Vasilij Melik za objavo v Zgodovini Slovencev priredila in dopolnila svojo knjigo Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918.

⁸⁷ Toussaint Hočevar, The Structure of Slovenian Economy. New York, 1965.

⁸⁸ Jasna Fischer-Žarko Lazarevič- Jože Prinčič, The Economic History of Slovenia (1750-1991). Vrhnika, 1999.

Rezultat tega je bil viden, ko je izšla izjemno obsežna dvodelna Slovenska novejša zgodovina,⁸⁹ ki zajema čas zadnjega poldruega stoletja slovenske zgodovine. Kot pobudnik projekta in eden od urednikov je Žarko Lazarević že v izhodiščni zasnovi vgradil gospodarsko-socialne historične teme enakovredno ob bok politično-kulturnim temam od sredine 19. stoletja, ko so se Slovenci afirmirali kot politično-kulturna, z zamudo tudi kot prepoznavna gospodarska entiteta, pa do pridobitve slovenske državnosti v letu 1991 oziroma mednarodnega priznanja v letu 1992. V Slovenski novejši zgodovini je tako ponujen v branje in kritično presojo prvi celovit in vsestranski pregled gospodarske zgodovine Slovencev od druge polovice 19. in celotnega 20. stoletja. Med avtorji nastopajo gospodarski in socialni zgodovinarji različnih generacij, kar je omogočilo dopolnjevanje mladostne zagnanosti in seniorske previdnosti in izkušenosti.⁹⁰

Osnovni konceptualni in vsebinski okvir predstavitve gospodarske in socialne zgodovine na straneh Slovenske novejša zgodovine predstavlja proces oblikovanja slovenskega gospodarskega sistema in integracije slovenskega ozemlja v enoten gospodarski prostor v različnih sistemsko-političnih okvirih (Habsburška monarhija, Jugoslavija – kapitalizem, komunizem) in ob tem potekajoč prehod iz agrarne v industrijsko družbo z vsemi posledicami na socialnem področju. Določeneje rečeno, gre za tematizacije kratko- in dolgoročnega prestrukturiranja tradicionalne gospodarske podobe oziroma modernizacije slovenske gospodarske in socialne sestave v obdobju od srede 19. stoletja dalje; od začetkov oblikovanja moderne gospodarske ureditve z opustitvijo fevdalizma do današnje postindustrijske družbe. To epoho velikih socialno-gospodarskih strukturnih sprememb so kot najbolj značilni opredeljevali sledeči procesi: deagrariacija in industrializacija v gospodarskem pogledu ter urbanizacija in spremljajoča sprememba življenjskega stila v socialnem pogledu.

Uredniško je bila obravnava gospodarsko-socialnih procesov sektorsko razčlenjena na agrarno in neagrarno zgodovino. V okviru kmetijske problematike je bila v ospredju deagrariacija Slovenije, kot njen sestavni del jo opredeljujejo sledeče vsebine: dolgoročno prestrukturiranje kmetijstva (proizvodna/panožna sestava ter njen obseg, dinamika in dejavniki sprememb), individualizacija in komercializacija kmetijstva, uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata, sistemsko okolje, položaj, vloga in delež kmetijstva v različnih državnih okvirih in družbenih ureditvah ter mehanizmi institucionalnega spodbujanja strukturnih sprememb in podjetništva v kmetijstvu. Za sklop neagrarnih historičnih spremenljivk je bila vsebina zajeta v združujočem pojmu industrializacije, to je njene pro-cesne dinamike v različnih državno-političnih okvirih in sistemsko različno opredeljenem gospodarsko-političnem okolju. To pomeni obravnavo posameznih stopenj industrializacije prek preraščanja okvirov izoliranih modernizacijskih jeder v 19. do industrializacije kot kontinuiranega družbenega in gospodarskega procesa v 20. stoletju. Presentacija industrializacije je terjala tudi odpiranje še cele vrste tem: prometna infrastruktura, institucije finančnega posredništva, financiranje podjetniške pobude (domači in tuji kapital), energetska oskrba, trgovina in obrt, razvoj tehnologije, vodenje in upravljanje, inovacije, oblikovanje gospodarskih elit in njihove relacije do drugih družbeno vplivnih slojev. V okviru socialne zgodovine pa so izpostavljene soodvisne socialne posledice obsežnih procesov deagrariacije in industrializacije. Poglavlja o gospodarski in socialni zgodovini vsebujejo tudi analize dolgoročnega spreminjanja socialne strukture (prebivalstvo, poklici, notranje in zunanje migracije, zdravstvena podoba) in krajine (urbanizacija), razvoj socialno varstvenega sistema (zdravstveno, nezgodno in pokojninsko ter zavarovanje zoper brezposelnost), spreminjanje življenjskega stila različnih družbenih slojev kot so šege in navade, družabno življenje, prehrana, oblačilna in stanovanjska kultura, življenjska raven, načini oblikovanja in razvoj potrošniške družbe.

⁸⁹ Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848-1992, Ljubljana, 2005.

⁹⁰ Med avtorji tako nastopajo Jasna Fischer, France Kresal, Peter Vodopivec, Zdenko Čepič, Jože Princič, Neven Borak, Žarko Lazarević, Andrej Studen in Andrej Pančur.

V ta sklop pa sodi tudi predstavitev turizma v vsej večplastnosti kot gospodarskega, socialnega in kulturnega fenomena.

Emancipacija gospodarske zgodovine je razvidna tudi iz dela že večkrat omenjenega Petra Vodopivca. Tokrat izpostavljam njegov sintetičen pregled slovenske zgodovine od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja. Gre za prvo avtorsko sintetično delo, ki gospodarsko zgodovino vključuje kot neločljiv del slovenske zgodovine zadnjih dveh stoletij. Avtor postavlja gospodarsko zgodovino v širši družbeni kontekst in izpostavlja (ne)/modernizacijske tendence znotraj ekonomije v korelaciji s splošno družbeno in kulturno-duhovno (ne)/modernizacijo, za obdobje komunizma pa v soodvisnosti politike in ekonomije in sinhronosti političnih in gospodarskih reformnih procesov. Vodopivec je namreč predstavnik integralističnega pristopa v zgodovinopisju, ki močno izpostavlja kompleksnost družbeno-historičnih procesov v različnih sferah družbene sestave, tako materialne kot duhovne. Kot take jih je tudi mogoče celostno tolmačiti le v dolgoročni perspektivi z upoštevanjem njihove vzajemne interakcije. Dodatno smiselno dimenzijo tega izhodišča je predstavljalo vztrajanje imenovanega na nujnosti izstopa iz paradigmatke referenčne ujetosti v meje slovenskega etničnega prostora, kar je hkrati pomenilo tudi prelom s tradicionalnim vzorcem podobe in mesta slovenske zgodovine. S tem svojim stališčem je imel Peter Vodopivec v osemdesetih in devetdesetih letih kot univerzitetni profesor velik vpliv na cele generacije študentov, na njihove konceptualne in metodološke usmeritve.

Slovenska novejša zgodovina in Vodopivčev sintetičen pregled slovenske zgodovine, ki predstavljata sintetiziranje dosedanjega znanja oziroma stanja raziskovalnih dosežkov, prav gotovo hkrati pomenita tudi emancipacijski moment za slovensko gospodarsko zgodovinopisje. Nesporno je namreč mogoče zapisati oziroma zatrditi, da se je gospodarska zgodovina po dolgih desetletjih povsem etabrirala ob drugih zvrsteh zgodovine. Vzpostavila se je kot samostojna poddisciplina historične znanosti, s tem pa se je tudi zaključil proces njenega identitetnega konstituiranja.

SUMMARY

In the article the author is discussing the issue of development and emancipation of economic history as a discipline in Slovenia, more precisely within the research field of historiography. The discussion, which is limited on modern period, points out the most significant economic history books and articles and their authors from the viewpoint of methodology, concepts, thematizations and reference backgrounds. It is strongly emphasized that we are dealing with the diversity of economic historiography in Slovenia. Within economic historiography cohabit two approaches, traditional and modern, descriptive and problems or analysis oriented. Slovene economic historiography started with establishment in the 1960s on the basis of traditional methodological approach, without clear concepts and categories. Important shift was made in the 1990s, when process of modernization started in Slovene economic historiography. In the historical overview we also need to mention the important role of some Slovene social scientist in the process of formation of economic historiography.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen VIII. / Broj 8
Zagreb - Samobor 2012.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (*Zagreb*), Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula*), Zrinka Blažević (*Zagreb*), Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Goran Đurđević (*Zadar*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (*Zagreb*), Paul Hirt (*Tempe, SAD*), Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil Inalcik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetic (*Padova, Italija*), Silvije Jerčinović (*Križevci*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*), Marino Manin (*Zagreb*), Christof Mauch (*München, Njemačka*), Kristina Milković (*Zagreb*), Ivan Mirnik (*Zagreb*), Mirjana Morosini Dominick (*Washington D.C., SAD*), Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Zagreb*), Hrvoje Petrić (*Zagreb*), Lajos Rácz (*Szeged, Mađarska*), Gordan Ravančić (*Zagreb*), Marko Šarić (*Zagreb*), Mladen Tomorad (*Zagreb*), Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (*Slavonski Brod, Zagreb*), Frank Zelko (*Burlington, VT, SAD*), Zlata Živaković Kerže (*Osijek*)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak i prijelom/ Layout and print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2012.

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije i Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport Zagreb

Na naslovnici / Cover:

Morfološke promjene ušća Mure (Goran Šafarek)

 Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj, za nakladnika Petra Somek